

ΤΟ ΜΙΝΩΙΚΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΗΣ ΖΑΚΡΟΥ

Αεροφωτογραφία του ανακτόρου και της πόλης της Ζάκρου (πηγή

“ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΗΣ ΖΑΚΡΟΥ” έκδοση Υπ. Πολιτισμού, Αθήνα 1989).

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΛΑΤΩΝΑΣ

Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Παν/μίου του Bristol. Υπεύθυνος του Έργου Συντήρησης και Δημοσίευσης Ευρημάτων των Ανασκαφών Ζάκρου.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΦΩΤ. ΑΡΧΕΙΟ ΛΕΥΤΕΡΗ ΠΛΑΤΩΝΑ,
ANNA ΚΑΛΑΪΤΖΗ

Αν παρατηρήσει κανείς προσεκτικά το χάρτη της Κρήτης, θα διακρίνει στο νοτιοανατολικότερο άκρο του έναν αρχαιολογικό χώρο, τη Ζάκρο. Μακριά από τις πολυσύχναστες εθνικές οδούς και τις μεγάλες πόλεις, το Μινωικό Ανάκτορο της Ζάκρου περνάει σχεδόν απαρατήρητο, στη σκιά θα λεγε κανείς των πασίγνωστων ανακτόρων της Κνωσού, της Φαιστού και των Μαλίων. Κι ήταν στ' αλήθεια κρυμμένο στη σκιά το ανάκτορο της Ζάκρου, ή ακριβέστερα, κάτω από μερικά μόλις μέτρα γης. Χιλιάδες χρόνια παρέμειναν αθέατοι οι θησαυροί του, ως τη μέρα εκείνη του 1961,

που η σκαπάνη του Νικόλαου Πλάτωνα τους έφερε στο φως. Σ' αυτή την ανατολική ακτή της Κρήτης, που πιο νωρίς απ' όλες κάθε πρωϊ υποδέχεται τον ήλιο, το φερε η τύχη ν' αντικρίσουμε τις πρώτες ανατολές της νέας χιλιετίας. Ίσως δεν θα μπορούσαμε να φαντασθούμε καλύτερο ξεκίνημα.

Από τη Θεσσαλονίκη στη Ζάκρο

Αναρωτιέμαι τι ήταν εκείνο που κυρίως μας ώθησε να ταξιδέψουμε από τη Θεσσαλονίκη στη Ζάκρο. Η γοητεία του άγνωστου; Ο "μακρύς δρόμος" που

Η ορεινή διαδρομή από τη Ζάκρο στην Σητεία προσφέρει
εικόνες εξαιρετικής ομορφιάς

Η παρουσία ισχυρών ανέμων στη μεγαλύτερη διάρκεια του έτους στην περιοχή της Σητείας, ευνοεί την δημιουργία ενός εκτεταμένου αιολικού πάρκου για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.

Το χωριό Κελλάρια, ένας πανέμορφος παραδοσιακός οικισμός, λίγα χιλιόμετρα έξω από τη Ζάκρο. (δεξιά)

μεσολαβούσε ως τον τελικό προορισμό; Οι πληροφορίες για το ανάκτορο της Ζάκρου από το έντυπο του Υπουργείου Πολιτισμού; Ή μήπως το ένστικτο του ταξιδευτή, που ξύπνησε από το λήθαργο του χειμώνα στη θέα του Κρητικού τοπίου και των Μινωϊκών ερειπίων; Σημασία έχει, πως η απόφαση πάρθηκε μέσα σε δευτερόλεπτα, λίγες μέρες πριν το τέλος της χρονιάς. Έτσι η αυγή της νέας χιλιετίας μας βρήκε να εγκαταλείψουμε το παγωμένο χιονόνερο της Θεσσαλονίκης και να πετάμε προς την Κρήτη. Άλλος Θεός εδώ! Ήλιος λαμπρός, ζεστό νοτιάδακι στα πρόσωπα, πετάμε τα μπουφάν, σηκώνουμε τα μανίκια, πίνουμε κρασί με τους Κρητικούς φίλους μας σε υπαίθριο τραπέζακι της περιφημής Αγοράς Χανίων.

Σχεδόν 350 χιλιόμετρα μας χωρίζουν από τη Ζάκρο. Αληθινό προνόμιο να διασχίζει κανείς την Κρητική γη από τη Δύση στην Ανα-

τολή μια ήρεμη χειμωνιάτικη μέρα. Οι πρώτες δυνατές συγινήσεις για την Ζάκρο μας περιμένουν στην Αίθουσα VIII του Αρχαιολογικού Μουσείου του Ηρακλείου όπου φιλοξενούνται τα εκπληκτικότερα ευρήματα του ανακτόρου. Λίγο αργότερα η διευθύντρια του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Κρήτης **Δέσποινα Βαλλιάνου** μας δίνει τις πρώτες πολύτιμες πληροφορίες για το ανάκτορο, την περιοχή της Ζάκρου και τους ανθρώπους που πρέπει απαραίτητα να συναντήσουμε.

Το ταξίδι προς τα ανατολικά συνεχίζεται συναρπαστικό. Περνούν από τα μάτια μας εξαιρετικά τοπία και είναι μεγάλη ατυχία που ο ελάχιστος χρόνος δεν μας επιτρέπει να σταματάμε κάθε τόσο και να φωτογραφίζουμε. Αργά το απόγευμα μπαίνουμε στην όμορφη πόλη της Σητείας μόλις 45 χιλιόμετρα μακριά από τον προορισμό μας. Ως αργά το βράδυ, με συντροφιά μας ένα υπέροχο λευκό Σητειακό

**Η Ζάκρος είναι χτισμένη ανάμεσα σε ελαιώνες, σε υψόμετρο 300 περίπου μέτρων.
Η ετυμολογία του ονόματος είναι άγνωστη αλλά οπωσδήποτε είναι
όνομα προελληνικό.**

Στην απογραφή των Ενετών του 1583 η Ζάκρος δεν αναφέρεται, είναι όμως βεβαιωμένο πως υπήρχε, αφού αναγράφεται σε χάρτες της περιοχής με την ονομασία Χασρο.

Μια από τις ωραιότερες και πιο γραφικές στιγμές του έτους στην Ανω Ζάκρο είναι η τελετή του αγιασμού των υδάτων, την ημέρα των Φώτων. Ο χώρος πραγματοποίησης της τελετής δεν είναι η θάλασσα, όπως συνηθίζεται, αλλά η πηγή του "Μέσα Μύλου" ή της "Λυγιάς", λίγο έξω από την Ζάκρο, σε υψόμετρο 300 περίπου μέτρων. Είναι φημισμένη η Ζάκρος για της πηγές της αλλά και για την έξοχη ποιότητα των νερών της. Η συγκεκριμένη πηγή είναι πηγή επαφής κάρστ και σχιστόλιθου η πηγή υπερπλήρωσης. Η ωριαία παροχή της είναι 500 εως 700 κυβικά μέτρα σε ετήσια βάση.

κραιοί, έχουμε την τύχη να συζητάμε και να αντλούμε σημαντικές πληροφορίες από τους αρμοδιότερους ανθρώπους της περιοχής: τον αρχαιολόγο **Νίκο Παπαδάκη**, Προϊστάμενο της ΚΔ' Εφορίας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Λασιθίου και τον **Γιάννη Περάκη**, Δήμαρχο Ίτανου, στην επικράτεια του οποίου ανήκει η Ζάκρος.

Η νύχτα πέφτει με απίστευτη γλυκύτητα στη Σητεία, δεν θυμίζει σε τίποτε τον παγωμένο βορρά, που αφήσαμε εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά μας, στην άλλη άκρη του Αιγαίου.

Ένας δυνατός άνεμος μετακινεί με μεγάλη ταχύτητα τα σύννεφα στον πρωινό ουρανό. Κάτω στη θάλασσα τεράστια αφρισμένα κύματα, σαν κυλιόμενη λευκή κορυφογραμμή,

ξεσπούν με ορμή σ' όλο το μήκος του κόλπου της Σητείας. Ανάμεσα σ' αυτές τις ολοζώντανες εικόνες της φύσης ξεκινάμε το ταξίδι μας για την Κάτω Ζάκρο. Παρά την αδημονία να φτάσουμε στον τελικό μας προορισμό, έρχονται στιγμές που "ευχόμαστε να ναι μακρύς ο δρόμος". Ένας δρόμος δύσκολος, όλο στροφές, δεν σ' αφήνει ούτε λεπτό να χαλαρώσεις. Μα κι ούτε να πλήξεις είναι δυνατόν. Κάθε στροφή και μια νέα εικόνα. Εκεί που πάει το μάτι να συνηθίσει τις απαλές γραμμές μιας παραλίας, ξεπροβάλλει αιφνιδιαστικά ένας γκρεμός, που βουτάει κατακόρυφα στη θάλασσα, ύστερα χάνεται ο ορίζοντας, παντού δέντρα πυκνά, ρεματιές και χαράδρες, πιο πάνω λοφάκια με ελαιώνες και καλλιέργειες,

Διαδοχικές όψεις του "Φαραγγιού των Νεκρών", παρμένες από τον δύσβατο χωματόδρομο, που ακολουθεί παράλληλη πορεία. Στα τοιχώματά του διακρίνονται οι χαρακτηριστικές βραχοσπηλιές (βραχοσκεπές), που κατά τους προϊστορικούς χρόνους και, οπωσδήποτε πριν από την δημιουργία του Ανακτόρου, χρησιμοποιήθηκαν τόσο για κατοίκηση, όσο και για ταφές. Ο λόγος που αυτές οι βραχοσκεπές χρησιμοποιούντο για ταφές ήταν η προφύλαξη που παρείχαν και η δυσκολία σύλησης. Τα αγγεία και εργαλεία που έχουν βρεθεί δεν θεωρούνται πρώτης κατηγορίας, το σπουδαίο όμως ιστορικό ενδιαφέρον του φαραγγιού έγκειται στο γεγονός, ότι ήδη από την προϊστορική εποχή χρησιμοποιείτο ως πέρασμα και σε κάποια σημεία διακρίνεται η ύπαρξη αγωγών νερού. Στο επάνω σημείο του φαραγγιού στην τοποθεσία της "Ουρανιάς το φρούδι" έχουν βρεθεί αγγεία και πυθάρια, καθώς και άλλα σκεύη, που πιθανολογούν την ύπαρξη μελισσοκομικών δραστηριοτήτων.

χωριουδάκια και ξωκκλήσια, πανύψηλες βουνοκορφές. Πώς να μην βγάξει αυτή η γη ανθρώπους γελαστούς, αισιόδοξους και φιλόξενους;

Φτάνουμε στον ενδιάμεσο προορισμό μας, την Άνω Ζάκρο. Μέρα των Φώτων σήμερα, του Αγιασμού των υδάτων. Τι κι αν η Ζάκρος είναι σκαρφαλωμένη στο βουνό; Λίγο πιο πάνω ξεπηδούν οι πλούσιες, αστείρευτες πηγές της. Εκεί κάθε χρόνο συγκεντρώνονται οι πιστοί και συνεχίζουν την παράδοση, στο καθάριο βουνίσιο νερό της πηγής ρίχνει την ημέρα των Φώτων ο Παπάς το σταυρό του. Σ' αυτό τον αγνό, αμόλυπτο τόπο μας έχει προσκαλέσει ο Δήμαρχος Γιάννης Περάκης να γιορτάσουμε τον αγιασμό των υδάτων. Οι κάτοικοι της Ζάκρου μας υποδέχονται σαν να μας ξέρουν χρόνια, με εγκαρδιες κουβέντες, τοικουδιές και ξεροτήγανα. Κι όταν λίγο αργότερα γίνεται η επίσημη κοπή της βασιλόπιτας στην μικρή πλατεία του κοινοτικού καταστήματος, με συγκίνηση ακούμε, ένα κομμάτι της πίτας να ονοματίζεται για μας, "για τους καλεσμένους μας" όπως λένε χαρακτηριστικά.

Λίγο πριν μεσημεριάζει κατηγορίζουμε με το τζιπ του Δημάρχου για την Κάτω Ζάκρο. Επιλέγει έναν παλιό, δύσβατο χωματόδρομο, που σε σχέση με την νέα ασφαλτοστρωμένη χάραξη, έχει το πλεονέκτημα, ότι περνάει παράλληλα με το χαοτικό στόμιο του "Φαραγιού των Νεκρών". Μερικά χιλιόμετρα πιο κάτω αντικρίζουμε για πρώτη φορά την θαυμάσια καμπύλη του κόλπου της Κάτω Ζάκρου. Στο βάθος, ως εκεί που φθάνει το μάτι, εκτείνεται ο αχανής ορίζοντας του Λιβυκού Πελάγους. Μια ομαλή, ήπια κοιλάδα σχηματίζεται ανάμεσα στο πέλαγος και στους τραχείς ορεινούς σχηματισμούς της περιοχής. Σ' αυτή την κοιλάδα ορθώνονται τα ερείπια του Ανακτόρου της Ζάκρου.

Αυτά τα ερείπια ήρθαμε να γνωρίσουμε από την άλλη άκρη της Ελλάδας. Πριν λίγες μόλις μέρες η Ζάκρος ήταν για μας μόνον μερικά αρχαιολογικά στοιχεία και κάποιες φωτογραφίες. Σήμερα αγγίζουμε τις πέτρες και το χρώμα αυτού του χώρου, όπου πριν 4000 σχεδόν χρόνια αναπτύχθηκε ένας πολιτισμός, που έμελλε να καταστραφεί αφηνδιαστικά γύρω στο 1450 π.Χ.

Για ώρα πολλή ο Δήμαρχος μας περνά διαδοχικά από τους σημαντικότερους χώρους του ανακτόρου, μας μεταφέρει τις γνώσεις του με την ευχέρεια πεπειραμένου ξεναγού. Η διήγησή του αποκτά ακόμη μεγαλύτερο

ενδιαφέρον, όταν αναφέρεται στο χρονικό της ανασκαφής, που ξεκίνησε το 1961 από τον Έφορο Αρχαιοτήτων Κρήτης, αείμνηστο κα-θηγητή Νικόλαο Πλάτωνα.

-Μακάρι να μπορούσατε να έρθετε σε επαφή με τον γιό του Ν. Πλάτωνα, τον Δρ. αρχαιολογίας Λευτέρη Πλάτωνα. Θα είχατε στη διάθεσή σας αυθεντικά στοιχεία και πολύτιμες πληροφορίες από τον άνθρωπο και επιστήμονα, που έζησε λεπτό προς λεπτό όλη αυτή την μακρόχρονη συγκλονιστική εμπειρία της ανασκαφής και ανακάλυψης του Ανακτόρου της Ζάκρου.

Η συναρπαστική προοπτική μιας τέτοιας επαφής εγκαταστάθηκε επίμονα στη σκέψη μας. Ναι, έπρεπε πάση θυσία να επικοινωνήσουμε με τον Λευτέρη Πλάτωνα. Γιατί καμιά βιβλιογραφία ή άλλη πληροφορία δεν θα μπορούσε να υποκαταστήσει τις προσωπικές μαρτυρίες και την αυθεντικότητα των στοιχείων αυτού του ανθρώπου....

Παρόλες τις πολλαπλές επιστημονικές του ασχολίες ο Καθηγητής ανταποκρίθηκε πρόθυμα στο κάλεσμά μας. Το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ λοιπόν έχει την εξαιρετική τύχη και τιμή να φιλοξενεί αυτούσιο το κείμενο του Λευτέρη Πλάτωνα, ένα κείμενο που είν' ένας έξοχος συνδυασμός επιστημονικότητας, γλαφυρότητας και προσωπικών αναμνήσεων από μια εποχή και ένα γεγονός, που δίκαια θεωρείται μια από τις ευτυχέστερες στιγμές, για την ελληνική αρχαιολογική σκαπάνη.

Ζάκρος: μια φλέβα του μινωικού πολιτισμού κτυπά ακόμα στην ανατολική εσχαιά της Κρήτης.

Aν ο αριθμός 13 συνδέεται για πολλούς ανθρώπους με κάποιο άτυχο συμβάν, άλλων φαίνεται ότι σέρνει το άρμα του τυχερού τους άστρου.....

Ήταν 13 Σεπτεμβρίου του 1963 και ημέρα Παρασκευή (!), που η σκαπάνη του τότε Εφόρου Αρχαιοτήτων Κρήτης "κτυπούσε" την καρδιά ενός νέου μινωικού ανακτόρου. Σε ελάχιστο χρόνο, ο μεγαλύτερος μέχρι σήμερα "θησαυρός" μινωικών αντικειμένων έβλεπε το φως, μετά από τρισημίσις περίπου χιλιάδες χρόνια ύπνου στην αγκαλιά της κρητικής γης. Αυτά, στην ξεχασμένη Ζάκρο, στην εσχαιά της ανατολικής Κρήτης. Την ίδια μέρα, πολλά-

Η "μεγάλη ώρα". Το θησαυροφυλάκιο της Ζάκρου αποκαλύπτει τα μυστικά του μετά από τρεισήμισι χιλιάδες χρόνια ! (επάνω)

Οκτώβριος 1961. Ο Νικόλας Πλάτων (στο μέσον) ξεκινά δοκιμαστική ανασκαφή στη Ζάκρο, με τη συνοδεία ...φλογέρας!

πολλά χιλιόμετρα μακριά, στη Θήβα της Βοιωτίας, ένας άλλος προϊστορικός "θησαυρός" έβλεπε το φως: οι ανατολικής προέλευσης σφραγιστοκύλινδροι του "μυκηναϊκού ανακτόρου του Κάδμου", σε μια ανασκαφή της οποίας ο ίδιος άνθρωπος είχε την ευθύνη: **ο Νικόλαος Πλάτων.**

Δε θα πρεπε πάντως κανείς, παρασυρόμενος από την παραπάνω σύμπτωση, να ισοσταθμίσει ως προς τη σημασία τους αυτά τα δύο ανασκαφικά γεγονότα. Ο "θησαυρός" των σφραγιστοκύλινδρων, αν και σημαντικός από ιστορική άποψη, δεν ήρθε να αποδείξει την ύπαρξη ενός νέου ανακτορικού κέντρου του μυκηναϊκού κόσμου, αφού το τελευταίο ήταν από χρόνια γνωστό χάρη στις ανασκαφές του αρχαιολόγου Αντωνίου Κεραμόπουλου. Στη Ζάκρο, όμως, η ανακάλυψη ενός νέου ανακτόρου υπήρξε απρόσμενη και, την εποχή που έγινε, αλλοίωσε σημαντικά το χάρτη της μινωικής επικράτειας. Και, ίσως, ο Νικόλαος Πλάτων να ήταν στην πραγματικότητα ο μόνος άνθρωπος, που τότε πίστευε στην ύπαρξη ενός τέτοιου κέντρου σ' αυτό το τόσο αποκομμένο γεωγραφικά σημείο του νησιού. Όχι πως η Ζάκρος ήταν παρθένα ανασκα-

φικά στις αρχές της δεκαετίας του 60, όταν για πρώτη φορά την επισκέφθηκε ο Έλληνας αρχαιολόγος. Με την αυγή του 20ου αιώνα, είχε ερευνηθεί για πρώτη φορά από τον τότε διευθυντή της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών, **David Hogarth.** Ο Βρετανός ανασκαφέας, σκάβοντας με τις μεθόδους και την ταχύτητα της εποχής του, αποκάλυψε έναν αρκετά μεγάλο αριθμό μινωικών κτιρίων, που φανερά ανήκαν σε κάποια λιμενική, εμπορικού χαρακτήρα, εγκατάσταση. Τα αξιοσημείωτα ευρήματα που έφερε στο φως - από τα οποία το σπουδαιότερο ήταν ένα μεγάλο σύνολο σφραγισμάτων σε πηλό που μαρτυρούσε μια διοικητικού και οικονομικού χαρακτήρα συναλλαγή - δεν βοήθησαν το Hogarth να κατανοήσει ικανοποιητικά τη σημασία της θέσης. Ήταν και εκείνος ο μεγάλος κατακλυσμός, τον Αύγουστο του 1901, που "έπεισε" το Βρετανό να εγκαταλείψει και πάλι την Κάτω Ζάκρο στα στοιχεία της φύσης. Σύμφωνα με κάποιες ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες, 4000 δένδρα ξεριζώθηκαν από τη δύναμη των νερών των χειμάρρων και ο ίδιος ο Hogarth διασώθηκε από βέβαιο πνιγμό χάρη στην ύστατη επέμβαση κάποιου ντόπιου.

Η Δυτική Πτέρυγα του ανακτόρου (ή Η "Πτέρυγα των Ιερών") αμέσως μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής της (αριστερά)

Ανάγλυφη τοιχογραφία πεσμένη στο δάπεδο μιας πάλαι ποτέ ανακτορικής αίθουσας.

Χρειάστηκε να περάσουν εξήντα ολόκληρα χρόνια για να βοηθεί ο άνθρωπος που θα είχε την τόλμη να ξαναταράξει την ηρεμία του τοπίου. Ο Νικόλαος Πλάτων οδηγήθηκε ξανά στη Ζάκρο ακολουθώντας τα χνάρια που μόνο εκείνος ήξερε να ανακαλύπτει. Σημαντική βοήθεια του πρόσφερε, και στην περίπτωση αυτή, ένας "θησαυρός", ένα σύνολο δηλαδή πολύτιμων αντικειμένων, συνήθως από μέταλλο. Τρία χρυσά αντικείμενα υψηλής τέχνης που βρίσκονταν στην ιδιωτική συλλογή ενός γιατρού, του Στέλιου Γιαμαλάκη, είχαν προέλευση τη Ζάκρο. Με την ιστορία απόκτησης των αντικειμένων που του διηγήθηκε ο ίδιος ο Γιαμαλάκης άρχισε πάντα ο Νικόλαος Πλάτων τη δική του εξιστόρηση για το πως ο ίδιος απέκτησε την πεποίθηση ότι στο ξεχασμένο εκείνο μέρος ήταν θαμμένο το τέταρτο μινωικό ανάκτορο.

Πιο σημαντικό για την επιστημονική μεθοδολογία, όμως, παραμένει το συμπέρασμα του μελλοντικού ανασκαφέα της Ζάκρου, ότι ένα ανακτορικό κέντρο κρυβόταν στην εσχάτη της ανατολικής Κρήτης. Κι αυτό το στήριζε στην παρατήρησή του ότι μια συγκεκριμένη κεραμική παραγωγή, ποιότητας τόσο υψηλής

που μαρτυρούσε την προέλευσή της από κάποιο άγνωστο μέχρι τότε ανακτορικό εργαστήριο, ήταν από τα συνήθη ευρήματα των ανασκαφικών ερευνών στην περιοχή αυτή. Τα υπόλοιπα ανήκουν στους χώρους της επιτόπιας αυτοψίας και της δοκιμαστικής ανασκαφικής έρευνας.

Τον Οκτώβριο του 1961, παλεύοντας με ένα δαιμονιώδη αέρα, ο Πλάτων και οι πρώτοι συνεργάτες του δοκιμάζουν την τύχη τους, για δέκα μέρες στη Ζάκρο. Τα φυσικά φαινόμενα τη φορά αυτή είναι πιο ήπια και οι άνθρωποι πιο αποφασισμένοι. Και όταν την επόμενη χρονιά, εμφανίζεται ως από μηχανής θεός ένας πιθανός χορηγός μιας συστηματικότερης ανασκαφής, η πλάστιγγα έχει γείρει οριστικά υπέρ των αρχαιολόγων. Και πράγμα σημαντικότερο για μας: **υπέρ των Ελλήνων αρχαιολόγων**. Με την οικονομική υποστήριξη του φιλόρχαιου Αμερικανού **Leo Pomerance** και της Αρχαιολογικής Εταιρείας των Αθηνών, ο Νικόλαος Πλάτων ξεκίνησε το 1962 μια εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα, που έμελλε να διαρκέσει σχεδόν τριάντα χρόνια! Η έκταση που ανασκάφηκε (25000 τ.μ. περίπου) ξεπερνά κατά πολύ την έκταση άλλων σημαν-

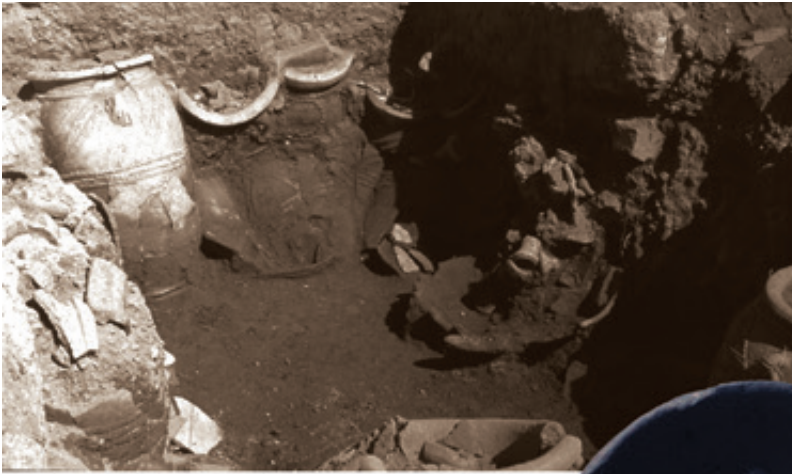
Ο Νικόλας Πλάτων (στο μέσον) παρακολουθεί από κοντά την ανασκαφή.

τικών μινωικών θέσεων. Και η εικόνα της αρχαιολογικής θέσης είναι σήμερα πολύ διαφορετική από εκείνη που μας παρέδωσε ο Hogarth. Μια πυκνοκατοικημένη μινωική πόλη, με οικοδομικά τετράγωνα και πολύ ανεπτυγμένο οδικό δίκτυο, περιβάλλει ένα ανάκτορο, εφάμιλλο στην πολυτέλεια με εκείνα της Κνωσού, της Φαιστού και των Μαλίων. Όσο για τα **κινητά ευρήματα** της ανασκαφής, αρκεί να πούμε ότι ξεπερνούν, ως προς τον αριθμό και την ποιότητα, τα αντίστοιχα της πανίσχυρης Κνωσού!

Εκτός από το ανάκτορο και τριανταπέντε περίπου "οικίες" που ανήκαν ουσιαστικά στη σύγχρονη μ' εκείνο πόλη, ο Νικόλαος Πλάτων διερεύνησε ανασκαφικά πολλές ακόμα θέσεις στην ευρύτερη περιοχή της Ζάκρου. Στόχος του υπήρξε το βασιλικό νεκροταφείο, που λόγω του χαρακτήρα του- υποσχόταν πλούσια και επιστημονικά πολύτιμα ευρήματα. Στα πλαίσια των αναζητήσεών του αυτών, ερεύνησε πολλά από τα σπήλαια του γραφικού φαραγγιού που ενώνει το σύγχρονο ορεινό χωριό της Ζάκρου με το μικρό κόλπο, όπου είχε εντοπισθεί το ανάκτορο. Πολλές από τις

στηλιές περιείχαν πράγματι ταφές, προγενέστερες όμως από την παραλιακή μεγάλη εγκατάσταση. Σημαντικότερο κινητό εύρημα των ερευνών ήταν μία λίθινη "πυξίδα" (κουτί - κοσμηματοθήκη), με μία λαβή στη μορφή ενός ξαπλωμένου- τεμπέλικου σκυλιού! Δύο πράγματα αξίζει να σημειώσουμε εδώ: ότι το φαράγγι της Ζάκρου, μετά από τις έρευνες αυτές, βαφτίστηκε από το Νικόλαο Πλάτωνα, (στα πρότυπα της "Αγρίας Δύσης"), "**Φαράγγι των Νεκρών**". Και ότι η ανακάλυψη της πυξίδας με το σκύλο, έγινε και πάλι στις 13 Σεπτεμβρίου του 1963!

Ας δούμε όμως, ποια ήταν τα πιο καιρία σημεία της προσφοράς των ανασκαφών της Ζάκρου στην επιστημονική έρευνα, αν αφήσουμε κατά μέρος τις συγχροίσεις και τους αριθμούς. Και πρώτα απ' όλα, και μόνο το γεγονός της ανακάλυψης ενός ακόμα ανακτόρου μπορεί να θεωρηθεί ύψιστης σημασίας. Η προσθήκη της Ζάκρου στον κατάλογο των μινωικών κέντρων διοίκησης αλλοίωσε την εικόνα για την έκταση των επιρροών των τριών μέχρι τότε γνωστών ανακτόρων. Και, αν το δούμε από μια εντελώς διαφορετική οπτική,

Ένα από τα επιχειρήματα του ανασκαφέα για την ηφαιστειακή καταστροφή της Ζάκρου: τα πιθάρια των αποθηκών "συμπιεσμένα" στους δυτικούς τοίχους τους.

Το κύπελλο με τις επί μακρότερο χρονικό διάστημα διατηρημένες ελιές.

Η "πυξίδα" με τον ανάγλυφο σκύλο, από το "Φαράγγι των Νεκρών".

άλλαξε σημαντικά την ψυχολογία των ενασχολούμενων με τη μινωική αρχαιολογία! **Κάθε κομμάτι της κρητικής γης είναι πιθινό πια να κρύβει ένα ακόμα ανάκτορο.** Συνεπώς, η ανάγκη για ανασκαφικές έρευνες έγινε μεγαλύτερη. Κατά δεύτερο λόγο, η ανασκαφή της Ζάκρου πρόσφερε την ευκαιρία για μια πιο "διαβασμένη" και πιο μεθοδική έρευνα ενός μινωικού ανακτόρου, αφού άρχισε αρκετές δεκαετίες μετά την ολοκλήρωση των ανασκαφών της Κνωσού, της Φαιστού και των Μαλίων. Και στον τομέα αυτόν, η Ζάκρος υπήρξε τυχερή, αφού βρέθηκε στα χέρια ενός αρχαιολόγου με υψηλή θεωρητική κατάρτιση και τεράστια ανασκαφική εμπειρία. Αλλά και η ίδια η έρευνα, καθεαυτή, υπήρξε υπερβολικά ευτυχής. Το ανάκτορο της Ζάκρου βρέθηκε να κοιμάται απείραχτο, θαμμένο στο χώμα που το σκέπασε τη στιγμή της βίαιης καταστροφής του. Σε αντίθεση με τα άλλα ανάκτο-

ρα, δεν είχε υποστεί καμία σύληση, ούτε κατά την αρχαιότητα, ούτε σε μεταγενέστερα χρόνια. Αξίζει να πούμε μόνο, πως ελάχιστα ίχνη μεταγενέστερων της μινωικής εποχής περιόδων βρέθηκαν κατά την ανασκαφή. Με λίγα λόγια, μετά τους μινωίτες, η πρώτη σημαντική παρουσία στο χώρο ήταν αυτή των αρχαιολόγων του 20ου αιώνα....

Αυτό το γεγονός πρόσφερε στον ανασκαφέα δύο ακόμα ανεπανάληπτες ευκαιρίες αφενός, να δει με τα μάτια του τα πολυτιμότερα για τους ενοίκους του ανακτόρου αντικείμενα, φυλαγμένα από τα μάτια των πολλών, σε θησαυροφυλάκιο, στα άδυτα της πτέρυγας των ιερών. Και αφετέρου, να μελετήσει με την ησυχία του το περιεχόμενο ενός "στρώματος καταστροφής", ενός ενιαίου δηλαδή αρχαιολογικού στρώματος, σχηματισμένου σ' όλη του την έκταση την ίδια, μοιραία για το οικοδόμημα, χρονική στιγμή. Η πρώτη από τις δύο

ευκαιρίες πρόσφερε - και προσφέρει- με τη σειρά της σε δύο επίπεδα. Το περιεχόμενο του θησαυροφυλακίου μπορεί κανείς να το δει ως ένα αξιοπρόσεκτο σύνολο μεγάλων έργων τέχνης, αλλά και ως πηγή παμπληθών πληροφοριών που σχετίζονται με τις διοικητικές, οικονομικές και θρησκευτικές πτυχές του ανακτορικού συστήματος. Καθένα από τα τελετουργικά αγγεία, που είχαν κατασκευασθεί στην πλειοψηφία τους από διάφορες, σπάνιες ή εισαγμένες από άλλους τόπους, πέτρες, αποτελεί ένα θαύμα αισθητικής και τεχνικής. Ανάμεσά τους, το ωραιότερο, ίσως, λίθινο αγγείο του κρητομυκηναϊκού κόσμου, ένα **ρυτό** από ορεία κρύσταλλο. Ψηλά κύπελλα που μοιάζουν με δυσκολότητα, πρόχοι και αμφορείς από διάφορα σπάνια υλικά, όπως είναι ο οψιανός, το αλάβαστρο και το φλεβωτό μάρμαρο, που μέχρι τη στιγμή της ανακάλυψής τα γνωρίζαμε μόνο από τις σφραγίδες και τις κνωσιακές τοιχογραφίες. Μεταποιημένα σύμφωνα με το μινωικό γούστο, εισαγμένα από την Αίγυπτο, πέτρινα αγγεία. Τελετουργικά σύμβολα και ρυτά (δηλαδή σπονδικά αγγεία με οπή εκροής), μερικά σε σχήμα κεφαλαίου ζώου. Κοσμήματα από ελεφαντόδοντο, κόκκαλο και φαγεντιανή. Και μέσα στα κάθε λογής και μορφής λίθινα ρυτά, ένα με ανάγλυφη παράσταση, αρχικά επιχρυσωμένα, που εικονίζει ένα ορεινό ιερό, πάνω στο οποίο σκαφαλώνουν οι κρητικοί αίγαγροι, συνηθισμένοι φαίνεται, την εποχή αυτή, στη Ζάκρο.

Η μεροδική ανασκαφή του αδιατάρακτου "στρώματος καταστροφής", που όπως αποδείχθηκε εκτεινόταν και στο μεγαλύτερο μέρος της μινωικής πόλης, έδωσε την ευκαιρία στους αρχαιολόγους να κατανοήσουν καλύτερα τη λειτουργία των αρχιτεκτονημάτων, αλλά και την οικονομία, τις κοινωνικές δομές και τον τρόπο καθημερινής ζωής μιας ανθηρής μινωικής κοινότητας. Ο αιφνιδιαστικός χαρακτήρας της εγκατάλειψης ανακτόρου και οικισμού (αξίζει να επαναλάβουμε ότι **δεν βρέθηκαν ανθρώπινα θύματα μέσα σ' αυτά**) υπήρξε απρόσμενο δώρο γι' αυτούς τους λα-θραναγνώστες του παρελθόντος. Στα εργα-στήρια, μισοεπεξεργασμένα υλικά, μεγάλα πριόνια και άλλα εργαλεία είχαν αφεθεί βιαστικά πάνω στο δάπεδο. Πάνω στις εστίες των σπιτιών υπήρχαν ακόμα οι χύτρες με το τελευταίο γεύμα των κατοίκων. Και στα ιερά είχαν μείνει επιτόπου τα σπονδικά αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν στις τελευταίες δεήσεις τους.....

Μια διαφορετική προσέγγιση του περιεχομένου του ίδιου στρώματος επέτρεψε στους ερευνητές να καθορίσουν με ασφαλή τρόπο τη χρονολόγηση μιας μεγάλης ποικιλίας και τυπολογίας αντικειμένων, δημιουργώντας ένα σταθερό χρονολογικό οριζόντιο, πολύτιμο για την ταξινόμηση όμοιων συνόλων από άλλες ανασκαφές. Και η χρονολόγηση του "στρώματος καταστροφής" της Ζάκρου είναι ασφαλής (όσο μπορεί να είναι κάτι "ασφαλές" στο χώρο της αρχαιολογικής έρευνας!) Μας τη βεβαιώνουν, κυρίως, τα αγγεία του λεγόμενου "θαλάσσιου ρυθμού", ενός στυλ που με βάση την ανεύρεσή του σε καλά χρονολογημένους αιγυπτιακούς τάφους, έχει χρονολογηθεί στην περίοδο ανάμεσα στο 1500 και το 1450 π.Χ.

Και εδώ ερχόμαστε σ' ένα - δυο ζητήματα που έχει αφήσει "ανοικτά" η ανασκαφή της Ζάκρου. Ποια ήταν η αιτία της καταστροφής του τόσο σημαντικού αυτού μινωικού κέντρου; Και μπορεί να σχετισθεί άμεσα η καταστροφή αυτή μ' εκείνη των περισσότερων άλλων μινωικών θέσεων; Στο δεύτερο ερώτημα η απάντηση, με τα μέχρι σήμερα δεδομένα, εί-ναι καταφατική. Ο χρονολογικός οριζοντας της καταστροφής της Ζάκρου φαίνεται να είναι ο ίδιος μ' εκείνον στον οποίο συγκλίνουν οι κύριες καταστροφές των άλλων σημαντικών μινωικών θέσεων, με πιο αξιοσημείωτη εξαίρεση εκείνης της Κνωσού.

Αλλά αν η καταστροφή των περισσότερων μινωικών κέντρων είναι μία, τότε τι είναι αυτό που θα μπορούσε να την έχει προκαλέσει; Ο Νικόλαος Πλάτων πίστεψε πως στην ανασκαφή της Ζάκρου βρήκε την απάντηση. Η καταστροφή του ανακτόρου υπήρξε βίαια, ολοκληρωτική, αιφνιδιαστική, δεν είχε όμως εμφανή ανθρώπινα θύματα. Δε θα μπορούσε να ήταν το αποτέλεσμα πολεμικής σύρραξης, αφού - στην περίπτωση αυτή - τίποτα δεν θα δικαιολογούσε την άμεση εγκατάλειψή του εκ μέρους του νικητή. Η χρονική σύμπτωση της καταστροφής μ' εκείνη των άλλων μινωικών θέσεων τον κέντριζε να δεχθεί την υπόθεση μιας παρέμβασης εκ των ανω. Και τα στοιχεία του το επιβεβαίωναν! Η έρευνα στο εσωτερικό ενός πηγαδιού, κτισμένου αμέσως έξω από τη νοτιοανατολική γωνία της Κεντρικής Αυλής του ανακτόρου, έφερε στο φως έναν αριθμό κυπέλλων που περιείχαν προσφορές, φανερά σε κάποια θεότητα. Ένα από τα κύπελλα περιείχε ελιές, που - πράγμα απίστευτο- **διατηρούσαν το σάρκωμά τους, στην υγρασία του εδάφους, για πάνω από τρισή-**

ΡΥΤΟ ΑΠΟ ΟΡΕΙΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΟ

Αριστούργημα μεταξύ των ευρημάτων θεωρείται το μικρό ρυτό από ορεία κρύσταλλο, ύψους μόνον 16,5 εκατοστών. Η λαβή του αποτελείται από πράσινες κρυστάλλινες ψηφίδες, που τις συγκρατεί συρμάτινο στέλεχος. Στο λαιμό του υπάρχει δακτύλιος, από τον ίδιο λίθο με το σώμα αλλά ποικιλμένες με ραβδώσεις χρυσού. Το ρυτό εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου.

ΡΥΤΟ ΣΕ ΜΟΡΦΗ ΚΕΦΑΛΗΣ ΤΑΥΡΟΥ

Θεωρείται ένα από τα σπουδαιότερα ευρήματα των ανασκαφών. Βρέθηκε στην αίθουσα των τελετουργιών και είναι τεχνουργημένο από Χλωρίτη, ένα ορυκτό που περιέχει άλατα αργιλίου και μαγνησίου, με χρώμα σκούρο πράσινο προς το μαύρο. Παρόμοιο βρέθηκε και στην Κνωσό αλλά αυτό της Ζάκρου αν και λίγο μικρότερο, είναι κομψότερο και πιο περίτεχνο. Τα κέρατά του ήταν ξύλινα επιχρυσωμένα αλλά δεν βρέθηκαν. Στο Μουσείο Ηρακλείου, όπου εκτίθεται, έχουν τοποθετηθεί απομιμήσεις.

ΚΑΝΘΑΡΟΕΙΔΗΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ

Ένα από τα εκπληκτικότερα ευρήματα του ανακτόρου είναι ο κανθαροειδής αμφορέας από φλεβωτό κυανόλευκο μάρμαρο, με ψηλές σιγμοειδείς κάθετες λαβές. (αρχαιολογικό μουσείο Ηρακλείου).

μισιν χιλιάδες χρόνια! Άλλα κύπελλα βρέθηκαν γεμάτα με μικρά κομμάτια ελαφρόπετρας, ενός υλικού ηφαιστειακής προέλευσης, που φθάνει στις ακτές γειτονικών με το ηφαίστειο περιοχών παρασυρμένο από τα θαλάσσια ρεύματα.

Σε ποια θεότητα, όμως, μπορεί ν' απευθύνονταν τέτοιες προσφορές σ' ένα τέτοιο χώρο; Σίγουρα σε μία χθόνια θεότητα, μια θεότητα δηλαδή που είχε το βασιλείο της στα έγκατα της γης. Στις μεταγενέστερες ομηρικές διηγήσεις, (που όμως πρέπει να θυμόμαστε ότι έχουν ενσωματώσει πολλά στοιχεία που προέρχονται από προγενέστερες της εποχής του Ομήρου αντιλήψεις), η θεότητα αυτή ήταν ο Ποσειδώνας. Ο θεός των σεισμών! Να από τι παρακαλούσαν οι κάτοικοι της Ζάκρου να τους απαλλάξει μια χθόνια θεότητα! Η ελαφρόπετρα τότε; Σεισμοί και ελαφρόπετρα ένα μόνο κοινό αίτιο μπορεί να έχουν: μία ηφαιστειακή δράση! Τώρα εύκολα μπορεί κανείς να καταλάβει γιατί ο ανασκαφέας της Ζάκρου, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της έρευνάς του στη θέση, είχε πεισθεί ότι η μεγάλη καταστροφή των μινωικών κέντρων οφειλόταν στη γνωστή στους γεωλόγους έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας. Πρόσθεσε ακόμα στα επιχειρήματά του, ότι πολλοί τοίχοι του ανα-

Αγγείο του “θαλασσίου ρυθμού” από το ανάκτορο.

κτόρου έμοιαζαν ξεριζωμένοι από τα θεμέλιά τους, σαν να είχαν δεχθεί μια τρομερή ώθηση από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Ακόμα, παρατήρησε ότι ορισμένα από τα μεγάλα πιθάρια των ανακτορικών αποθηκών βρέθηκαν συμπιεσμένα σαν χαλκομανιές στους δυτικούς τοίχους τους.....

Λίγα χρόνια αργότερα, στο ίδιο το μαγευτικό νησί της Σαντορίνης, ο Σπύρος Μαρινάτος έφερε στο φως έναν προϊστορικό οικισμό με έντονα μινωικά πολιτισμικά στοιχεία, θαμμένο κυριολεκτικά μέσα στην ηφαιστειακή τέφρα. Η υπόθεση της ηφαιστειακής καταστροφής της Ζάκρου και των άλλων μινωικών κέντρων κέρδιζε έδαφος. Η κεραμική, όμως, του οικισμού που ήρθε στο φως στη θέση "Ακρωτήρι" στη Θήρα θεωρήθηκε από τους ειδικούς λίγο πρωιμότερη από εκείνη της Ζάκρου. Επομένως, οι δυο καταστροφές δεν θα μπορούσαν να έγιναν την ίδια χρονική στιγμή! Ο Νικόλαος Πλάτων είχε έτοιμη την απάντηση και στο πρόβλημα αυτό. Το ηφαίστειο της Θήρας "έδρασε" δύο φορές την πρώτη, γύρω στο 1500 π.Χ, όταν, με διαδοχικά φαινόμενα, όπως σεισμούς ή με το ξέβρασμα μιας ποσότητας λάβας από τους κρατήρες του, εξανάγκασε τους κατοίκους του Ακρωτηρίου να εγκαταλείψουν βιαστικά τα σπίτια τους. Και μια δεύτερη, πενήντα περίπου χρόνια αργότερα, όταν προξένησε τη μεγάλη έκρηξη. Αυτή η δεύτερη έκρηξη έθιψε μέσα στην τέφρα τον ερημωμένο οικισμό στο ίδιο το νησί και προκάλεσε τη δημιουργία ενός τεράστιου ηφαιστειακού κύματος που έπληξε με μεγάλη ταχύτητα τους παραλιακούς οικισμούς της ανατολικής και της βόρειας Κρήτης. Το κύμα, κατά τον Νικόλαο Πλάτωνα, έφτασε στη Ζάκρο σε είκοσι λεπτά και κτύπησε τη θέση από τα ανατολικά προς τα δυτικά, προκαλώντας τα αποτελέσματα που μόλις παραπάνω αναφέραμε!

Η σύγχρονη έρευνα δεν δέχεται ανεπιφύ-

λακτα την εκδοχή αυτή. Μέχρι τα δεδομένα από την ανασκαφή της Ζάκρου να δημοσιευθούν με πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση, η υπόθεση της ηφαιστειακής καταστροφής της Κρήτης στερείται σοβαρών αποδείξεων. Και αυτοί, όμως, που απορρίπτουν την ελκυστική αυτή θεωρία βρίσκονται σε αμηχανία, μέχρι σήμερα, όταν καλούνται να απαντήσουν στο πιο καιρίο ερώτημα: τι ήταν αυτό που έθεσε τέρμα στην κυριαρχία των μινωιτών στην ανατολική Μεσόγειο;

Δεν είναι, όμως, μόνο στο ερώτημα αυτό που καλείται η επιστημονική δημοσίευση των ανασκαφών της Ζάκρου να απαντήσει. Όσο ο άνθρωπος αποκτά περισσότερες γνώσεις, τόσο αντιλαμβάνεται το μέγε-

θος της άγνοιάς του: για παράδειγμα, τα πρόσφατα δεδομένα της μελέτης της κεραμικής της Ζάκρου τοποθετούν την ίδρυση του ανακτόρου περίπου στο 1500 π.Χ. Αλλά τότε, το ανάκτορο της Ζάκρου δεν είναι απολύτως σύγχρονο μ' εκείνο της Κνωσού, αφού, σύμφωνα τουλάχιστον με τον ανασκαφέα του, το τελευταίο οικοδομείται, περίπου στη μορφή που βλέπουμε σήμερα, δύο αιώνες νωρίτερα! Στην επίλυση τέτοιου είδους σοβαρών ζητημάτων, των οποίων ο αριθμός μέρα με τη μέρα αυξάνεται, μόνο μία επιστημονικά τεκμηριωμένη δημοσίευση μπορεί να συνεισφέρει. Αυτός είναι και ο λόγος, που το 1990 και πριν η έρευνά του να εξαντληθεί - ο Νικόλαος Πλάτων αποφάσισε την προσωρινή αναστολή των ανασκαφών του στη Ζάκρο. Ήξερε, βέβαια, πως η πλήρης επεξεργασία υλικού τριάντα χρόνων και η επιστημονική του τεκμηρίωση και παρουσίαση θα ήταν ένα έργο γιγάντιων διαστάσεων, που η ολοκλήρωσή του θα απαιτούσε χρόνο τουλάχιστον ίσο μ' εκείνον που δαπάνησε για την ανασκαφή και χρηματική υποστήριξη γενναία για τα δεδομένα της ελληνικής αρχαιολογίας.

Δεν πρόφτασε να δει το μεγαλεπήβολο αυτό

ΡΥΤΟ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ “ΙΕΡΟΥ ΚΟΡΥΦΗΣ”

Βρέθηκε στην αίθουσα των τελετουργιών και είναι ένα μοναδικό κομμάτι όχι μόνο για την κομψότητά του αλλά κυρίως για το είδος της ανάγλυφης παράστασης που το κοσμεί, αφού για πρώτη φορά έχουμε τόσο ανάγλυφη και ρεαλιστική παρουσίαση ιερού κορυφής. Το ναϊκό κτίσμα υψώνεται πάνω σε απόκρημνα βράχια, ενώ επιστέφεται με τα ιερά διπλά κέρατα. Μπροστά στην πόρτα που είναι ολοστόλιστη με σπειροειδή κοσμήματα υπάρχουν βωμοί για τις θυσίες και το ιερό δέντρο της Μινωικής λατρείας. Τα βράχια, καθώς και τα πουλιά που πετούν πάνω από το ιερό, δίνουν μια ρεαλιστική εικόνα της βουνοκορφής. Εκπληκτική είναι η ανατομική απόδοση των αιγάγρων, των κριτικών κρι-κρι, που κάθονται πάνω στο ιερό ή σκαρφαλώνουν στα βράχια. Τον λαιμό του αγγείου περιβάλλει δακτύλιος αυλακωτός από το ίδιο υλικό. Το ολικό ύψος είναι 37 εκατοστά και φαίνεται πως ήταν καλυμμένο από φύλλα χρυσού, από τα οποία ακόμα σώζονται ίχνη στο αγγείο.

έργο του να ολοκληρώνεται, το είδε όμως να ξεκινάει. Πέθανε, δύο χρόνια αργότερα, σε ηλικία ογδόντα τριών χρόνων, αφού πρώτα φρόντισε να δημιουργήσει την "Ομάδα Δημοσίευσης των Ανασκαφών Ζάκρου".

Από τα παραπάνω, πιστεύω, πως γίνεται εύκολα αντιληπτό το μέγεθος του εγχειρήματος της δημοσίευσης Ζάκρου. Ο ίδιος ο ανασκαφέας δεν υπάρχει πια για να αναλάβει την ευθύνη για την πιστότητα και αξιολόγηση των από εδώ και στο εξής γραφομένων. Το δυσκόλο όμως πρόβλημα πηγάζει από το μέγεθος και την κατάσταση συντήρησης του υλικού. Στην πρώτη φάση της εργαστηριακής του επεξεργασίας το υλικό της Ζάκρου "έδωσε" περίπου 12.000 πήλινα αγγεία και άλλα τόσα τουλάχιστον μικροαντικείμενα από διάφορα υλικά, τα οποία άξιζαν καταγραφής. Και οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των κινητών ευρημάτων συνεχίζονται.

Κάθε χρόνο, σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο-εργαστήριο συντηρούνται πάνω από πεντακόσια αντικείμενα από διάφορες ύλες. Τα αντικείμενα που ξαναπαίρνουν την αρχική τους μορφή, στις περισσότερες περιπτώσεις, είναι αξιόλογα και δίνουν απρόσμενες πληροφορίες για τη ζωή και τη σκέψη των μινωιτών. Για να δώσουμε ένα μόνο δείγμα αυτής της εργασίας, ας αναφέρουμε εδώ τη δύσκολη, από λίγα μόνο κομμάτια, αποκατάσταση δύο χρονονών νερού, σε μορφή κεφαλιών ζώων. Παράλληλα, πολυμελή συνεργεία αρχαιολόγων εργάζονται για μήνες ολόκληρους καταγράφοντας τις κεραμικές ομάδες, δηλαδή τα πολύτιμα θραύσματα των πήλινων αγγείων, που μας δίνουν τη δυνατότητα να χρονολογούμε τα αρχιτεκτονήματα και τα αρχαιολογικά στρώματα. Η σε βάθος μελέτη αυτών των ομάδων πρόκειται να αποτελέσει τη βάση κάθε υπόθεσης, είτε αυτή έχει να κάνει με χρονολογικά- και κατά συνέπεια ιστορικά - ζητήματα, είτε με θέματα που σχετίζονται με την πολιτισμική έκφραση των προϊστορικών ανθρώπων της Ζάκρου. Για να καταλάβουμε, όμως, τον όγκο της εργασίας αυτής αρκεί να σημειώσουμε ότι 1100 κιβώτια με κεραμική περιμένουν τη σειρά τους ν' ανοιχθούν από τους μελλοντικούς τους μελετητές!

Σε έναν άλλο τομέα του ίδιου έργου, ειδικευμένοι αρχιτέκτονες, σχεδιαστές και φωτογράφοι ασχολούνται με τη λεπτομερή αποτύπωση αρχιτεκτονημάτων και αντικειμένων, που θα βοηθήσει την επιστημονική κοινότητα ν' αποκτήσει μία όσο το δυνατόν σφαιρικότερη εικόνα των δεδομένων. Το μέγεθος αυτής της

εργασίας το φανερώνουν οι αριθμοί που ενδεικτικά και μόνο έχουν ήδη παρατεθεί. Το γιγάντιο αυτό έργο της επιστημονικής δημοσίευσης των ανασκαφών του Νικολάου Πλάτωνος στη Ζάκρο εξακολουθεί να υποστηρίζει η Αρχαιολογική Εταιρεία των Αθηνών. Τα διαθέσιμα, όμως, κονδύλια του σημαντικού για τα ελληνικά πράγματα αυτού ιδρύματος είναι πολύ περιορισμένα. Αποφασιστική βοήθεια προσφέρει, τα εννέα τελευταία χρόνια, το **Institute for Aegean Prehistory**, ένα ιδιωτικό ίδρυμα που εδρεύει στη Νέα Υόρκη. Η Ζάκρος, όμως, υπήρξε μία ελληνική ανασκαφή. Και η πολύτομη δημοσίευσή της, στην ελληνική γλώσσα, πιστεύω, πως θ' ανοίξει ένα νέο κεφάλαιο για την ελληνική αρχαιολογία. Γι' αυτό και αξίζει ακόμα περισσότερο κάθε είδους ελληνικής υποστήριξης.

Λευτέρης Πλάτων
Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Παν/
μίου του Bristol. Υπεύθυνος του Έργου
Συντήρησης και Δημοσίευσης Ευρημάτων
των Ανασκαφών Ζάκρου.

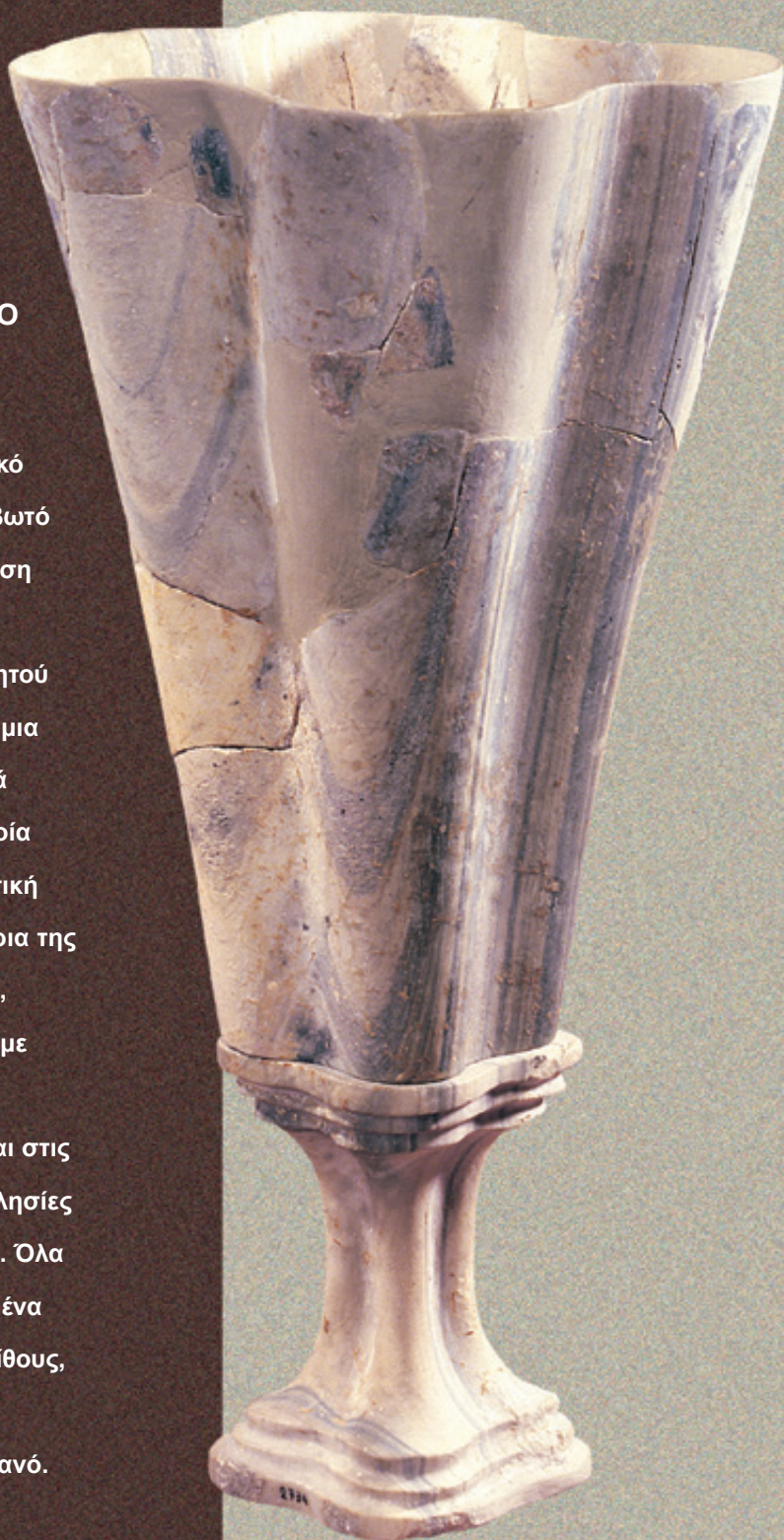
Οι ανασκαφές στη Ζάκρο, μια προσωπική μαρτυρία.
Σ' όλους εκείνους που βιάστηκαν να μας αφήσουν κρατώντας όμως τη θέση τους στο μετρό που διασχίζει τους άφθαρτους αρχαίους τοίχους.....

Η Ζάκρος, ή καλύτερα "το Ζά-κρο", όπως τότε το λέγαμε, ξεκινούσε μ' ένα απέραντο ταξίδι. Ένα ζεστό πρωί, κάτι βιαστικοί - και αγχωμένοι - άνθρωποι μάς ξυπνούσαν άρον-άρον για να φορτώσουν κλινοσκεπάσματα και στρώματα στο φορητό, που ήδη αγκομαχούσε έξω, στην αλέα του κήπου. Η "βίλλα Αριάδνη" - το ιστορικό σπίτι, κτισμένο σε εγγλέζικο αποικιοκρατικό στιλ μέσα σ' έναν κήπο με φοίνικες από το μεγάλο Arthur Evans- μετακόμιζε σύσσωμη. Απο-σκευές κάθε είδους, ράντζα, βαλίτσες με ρού-χα, σακκούλες με κατσαρολικά και τρόφιμα, παιχνίδια, φωτογραφικές μηχανές, βιβλία, ψάθινα καπέλα, θεμός και παγούρια αποτελούσαν ένα πραγματικά αλλοπρόσαλλο σύνολο, που απέπνεε όμως μια γνώριμη από πάντα ζεστασιά, δεμένη με τις πιο έντονες αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας.

Το ίδιο το ταξίδι - εννιά ώρες τότε από το Ηράκλειο στη Ζάκρο- ήταν από μόνο του μια

ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟ ΠΟΤΗΡΙ

Ψηλό τελετουργικό ποτήρι από φλεβωτό μάρμαρο. Στη βάση του έχει δοθεί το σχήμα ενός φοβητού βωμού. Βρέθηκε μια σειρά από υψηλά ποτήρια, στα οποία δόθηκε η συμβατική ονομασία "ποτήρια της ιεράς κοινωνίας", επειδή μοιάζουν με αυτά που χρησιμοποιούνται στις Χριστιανικές εκκλησίες για δισκοπότηρα. Όλα είναι τεχνουργημένα από σκληρούς λίθους, όπως φλεβωτό μάρμαρο και οψιανό.

Στον σχεδιασμό της ανασκαφής ο Νικόλαος Πλάτων με τον συνεργάτη του αρχιτέκτονα Joseph Shaw

περιπέτεια. Σκόρπιες, καλά τυπωμένες στο αγορίστικο μυαλό μου, εικόνες- όπως η ρυμούλκηση του ενός χαλασμένου φορητού από το άλλο, (εκείνο που μετέφερε τα εργαλεία και τα ξυλοκιβώτια για τη συσκευασία των αρχαίων) - έρχονται να γεμίσουν την τόσο οικεία- και τόσο αναλλοίωτη στη βορά του χρόνου - διαδρομή. Μια διαδρομή, που για τριάντα σχεδόν χρόνια (!), περιλάμβανε απαραίτητα τη στάση ραντεβού στον "Πλάτανο" για καφέ, νερό ή σουβλάκι, και το μεσημεριανό στη Σητεία, μια τελευταία ανάσα πριν τον τεματισμό. Έπειτα, η διαδρομή Σητεία - Παλαιόαστρο- Ζάκρος, με τις αμέτρητες φιδίσιες στροφές και την αντίστροφη μέτρηση των "δικών μας" χωριών Λαγκάδα, Χοχλακιές, Αζοκέραμος, Κελλάρια, Αδραβάστοι και "...στην επόμενη στροφή θα φανεί.....". Φτάσαμε!

Το Ζάκρο, όμως, είχε δώσει σημάδια της ανά-

σας του και προτού να μας φανερωθεί ξανά σαν όραμα από την απότομη εκείνη στροφή, μετά τους Αδραβάστους. Και, πρώτα- πρώτα τον Αέρα. Ένα στοιχείο που ξέραμε ότι θ' αντιμετωπίζαμε για ένα ολόκληρο μήνα, σε όλο του το μεγαλείο. Αλησμόνητο έχει μείνει στους παλιότερους συνεργάτες της ανασκαφής εκείνο το βράδυ που αναγκαστήκαμε να δέσουμε με σκοινιά τα φορητά στα δένδρα για να μην τα ρίξει το στοιχείο στη θάλασσα! Κι ύστερα, τη βιολίφα....Το μωβ αυτό χώμα, πλούσιο σε σίδηρο, που χαρακτηρίζει, από τα μινωικά χρόνια, την περιοχή. Σήμερα, οι αγροτικοί δρόμοι της είναι στρωμένοι με το υλικό αυτό και τα οχήματα που περνούν από τη Ζάκρο το κουβαλούν αθέλητα μαζί τους αδιάψευστη μαρτυρία της τελευταίας διαδρομής τους.

Η άφιξη του "καραβανιού" (πως αλλιώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μία αυτοκινητο-

πομπή αποτελούμενη από δύο φορητά γεμάτα με κάθε λογής πράγματα και δύο ιδιωτικά αυτοκίνητα με τουλάχιστον εξαμελές πλήρωμα;) στο Πάνω Ζάκρο (τη σημερινή Ζάκρο) κάθε άλλο παρά πανηγυρική ήταν. Ένα, βυθισμένο ακόμα στο μεσημεριανό ύπνο του χωριού, γινόταν πεδίο σκληρών διαπραγματεύσεων, που είχαν δύο διαφορετικά αντικείμενα. Αυτό που εμένα προσωπικά αφορούσε, τα χρόνια εκείνα, ήταν η εξασφάλιση κάποιου, έστω υποτυπώδους, οικήματος για τη διαμονή μας στην Κάτω (παλαιακή) Ζάκρο. Εκείνο που φαίνεται πως τους αρχαιολόγους αφορούσε, ήταν η εγγραφή ονομάτων στη λίστα των τεχνητών-επιστατών, που ήταν επιφορτισμένοι να σχηματίζουν το εργατικό δυναμικό της ανασκαφής.

Πρώτος και καλύτερος σ' αυτήν, ο "αείμνηστος", όπως από τότε αποκαλούσε τον εαυτό του, φίλος μας Κωστής....., που, μ' ένα σκαλιδάκι στο χέρι, μετατρεπόταν από ιδιοκτήτη των περισσότερων χωραφιών στην Κάτω Ζάκρο σε "ειδικευμένο εργάτη ανασκαφών". Απαραίτητη ειδικότητα για τον Ν. Πλάτωνα ήταν και ο "νερούλας", που είχε ως καθήκον του να γυρίζει με τις πηλίνες στάμνες του τα συνεργεία και να "δρoοσίζει" - για πάνω από είκοσι περιόδους- όλο το προσωπικό της ανασκαφής.

Θα μπορούσε κανείς να ορίσει χονδρικά τρεις περιόδους, για να περιγράψει τις συνθήκες και "το κλίμα" της διαμονής του συνεργείου των ανασκαφών στην Κάτω Ζάκρο. Η πρώτη - και μεγαλύτερη (1961 - 1977) θα μπορούσε να ονομαστεί και "ηρωική" περίοδος. Είναι η εποχή, που η εξασφάλιση έστω και μιας "τρώγλης" για τη στέγαση των ανθρώπων της ανασκαφής απαιτούσε τύχη και έγκαιρη διαπραγμάτευση. Τα "ενοικιαζόμενα δωμάτια" δεν είχαν ούτε στοιχειώδεις ανέσεις, όπως τουαλέτα (η πρώτη τουαλέτα στην Κάτω Ζάκρο έγινε ύστερα από παραγγελία και ιδιαίτερη χορηγία του αμερικανού χρηματοδότη της ανασκαφής L. Pomerance), τρεχούμενο νερό και ηλεκτρικό, έβριθαν όμως από μικρά (μάλλον συμπαθητικά) τρωτικά, ενώ όχι σπάνια γίνονταν τοποί βραδινής συνάντησης σκορπιών, με τους οποίους οι ανασκαφείς απέκτησαν - με τον καιρό - και μια μορφή οικειότητας! Το νερό το εξασφάλιζε ένα πηγάδι, γύρω στα 100-150 μ. μακριά από το κύριο κατάλυμα της αποστολής. Τον ανεφοδιασμό του αναλάμβανε ο Αντώνης, το βουβό παιδί, πετώντας ένα σιδερένιο κουβά με τον οποίο γέμιζε τις πηλίνες στάμνες. Η εικόνα του καμπούρη

Αντώνη με τις στάμνες μας στους ώμους του έχει μείνει ανεξίτηλη στη μνήμη μου μαζί με τόσες άλλες από την πρώτη αυτή περίοδο της διαμονής μας στη Ζάκρο.

Μια άλλη, εξίσου έντονη, ανάμνηση που έχω κρατήσει από την εποχή αυτή είναι το άναμμα των λουξ. Κάθε σούρουπο, κατέφθαναν ο κύρ-Κώστας με τον κύρ- Γιώργο- οι δυο τεχνίτες της ανασκαφής- για να τρομπάρουν τις περιέργες φορητές αυτές συσκευές, που μας κρατούσαν συντροφιά κάθε βράδυ μέχρι να κοιμηθούμε. Λίγο πιο πριν, έριχναν φως στο δρόμο μας, από το κατάλυμά μας στο "καφενείο" του Νίκου Καραντώνη, όπου και δειπνούσαμε. Και το φαγητό αποτελούσε ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα: τα περισσότερα από τα τρόφιμα είχαν αγοραστεί και μεταφερθεί από το Ηράκλειο, αφού ο ανεφοδιασμός από το μικρό μπακάλικο του χωριού ήταν δύσκολος και ανεπαρκής. Το μαγειρεύαν στο καφενείο, αλλά κάποια χρονιά χρειάστηκε να κτισθεί από τιμεντόλιθους ένα πρόχειρο κουζίνακι στο ύπαιθρο, κάτω από την ατελείωτη ακόμα τότε βεράντα του μετέπειτα ξενοδοχείου "Ποσειδών".

Οι δυσκολίες, πραγματικά, συνθήκες της πρώτης αυτής περιόδου μετουσιώνονταν στις ψυχές των μελών της ανασκαφικής ομάδας σε ανεκτές, ή ακόμα και διασκεδαστικές εμπειρίες, χάρη στην επίδραση δύο άλλων, πιο σημαντικών, παραγόντων. Ο πρώτος ήταν η απόλυτη ομορφιά της φύσης, στο ξεχασμένο κι απ' το Θεό εκείνο μέρος της Κρήτης. Κι ο δεύτερος ήταν η απαράμιλλη για ανασκαφική ομάδα συντροφικότητα, εμπνευστής και καθοδηγητής της οποίας υπήρξε ο ίδιος ο αρχηγός της αποστολής.

Σαν από παλιά ασπρόμαυρη ταινία χωρίς καλό μοντάζ επιστρέφουν ολοζώντανες οι καλύτερες σκηνές: οι συναρπαστικές, κυρίως αυτοβιογραφικού χαρακτήρα, διηγήσεις του Ν. Πλάτωνος κάτω από τον έναστρο ουρανό, αλλά και οι ιστορίες του για τ' αστέρια και την πιθανότητα μιας άλλης μορφής ζωής έξω από τη μικρή μας γη, η οργάνωση ενός πάστου μεταμφιεσμένων, η χορωδιακή εκτέλεση, απ' όλα τα μέλη της αποστολής, του παιδικού γαλλικού τραγουδιού "Frere Jacques", το δείπνο με καζάνια από μακαρόνια στο πάνω χωριό, ευγενική προσφορά του ζεύγους Pomerance, τα αθώα πειράγματα που προέρχονταν και απευθύνονταν χωρίς διάκριση σε όλα τα μέλη της αποστολής, τα βράδια στο καφενείο του Καραντώνη με τα δισκάκια των σαρανταπέντε στροφών στο γραμμόφωνο του κ.Κώστα ...αλλά δεν έχει τέλος αυτό το νήμα.

Μερικοί από τους εργάτες της ανασκαφής της "ηρωικής περιόδου". Σε πρώτο πλάνο ο πρώην ιδιοκτήτης του... ανακτόρου, Κωστής Πλατανάκης

Για να περιγράψω την ψυχική διάθεση του ανασκαφέα, την εποχή αυτή, παραθέτω ακόμα το ακόλουθο περιστατικό: η ανασκαφική ομάδα φορτώνεται σύσσωμη στο μικρό ιδιωτικό αυτοκίνητο του Αλέκου, για ν' ανεβεί (οκτώ χιλιόμετρα καρδόρομο) στο πάνω χωριό, πιθανώς για να παρακολουθήσει παράσταση περιφερόμενου συνεργείου κινηματογράφου. Ο Ν. Πλάτων βλέπει ότι δεν υπάρχει χώρος στο κουβούκλιο του αυτοκινήτου και με το εκ των ουκ άνευ λουξ στο χέρι μπαίνει, χωρίς καν να το σκεφτεί, στο πορτ-

μπαγκάζ!
Την "ηρωική" περίοδο σηματοδοτούν με την παρουσία τους- και την έντονη προσωπικότητά τους τέσσερα από τα οποία, τα τρία πρόωρα χαμένα - μέλη της αποστολής. Τη

Ο πρώτος μόνιμος κάτοικος της Κάτω Ζάκρου, Νικόλαος Καραντώνης (στο μέσον) μετέπειτα ιδιοκτήτης του ξενοδοχείου Ποσειδών.

Ο ανασκαφέας εν μέσω μιας μικρής ομήγυρης ξένων και ελλήνων επιστημόνων, εξετάζει ένα από τα απειράριθμα ευρήματά του.

Hariet Pomerance θα τη θυμούνται όλοι με τα πινέλα στα χέρια, να μεταμορφώνει τα χαλίκια της θάλασσας σ' έργα τέχνης. Τα παιδιά όμως περισσότερο, να τους μοιράζει μαγικά δώρα, που κρατούσε για το καθένα τους από την Αμερική.

Ο σύζυγός της και χορηγός της ανασκαφής Leo ήταν ο αντιπροσωπευτικότερος τύπος της φυλής του. Με προφορά που δυσκόλευε και τους καλούς γνώστες της Αγγλικής, δεν κατόρθωσε ποτέ να εγκλιματιστεί στον "πρωτόγονο" τόπο που κάθε καλοκαίρι ήταν υποχρεωμένος να μετοικήσει. Παρόλο που φαινόταν κι ο ίδιος να το διασκεδάζει, περισσότερο διασκεδάζε τους άλλους με τις πρωτότυπες, καλοπροαίρετες πάντως, εμπνεύσεις του, όπως, για παράδειγμα, το να δωρήσει στον ανασκαφέα μια φορητή τουαλέτα, παρουσιάζοντάς την μάλιστα μπροστά στα έκπληκτα μάτια μιας αρκετά ευρείας ομήγυρης!

Πηγή ζωντανίας αποτελούσε και η αξέχαστη, πρόωρα χαμένη, οικογενειακή φίλη του ζεύγους Πλάτωνος, Ελένη..... Ένας άνθρωπος πλασμένος για τη φύση, με την οποία φαινό-

ταν να διατηρεί μια σχεδόν ερωτική σχέση, χωρίς όμως να παραμελεί και την καλλιέργεια της ουσιαστικής και ζεστής ανθρώπινης επαφής. Ο χαρακτήρας της αυτός- και τα κοινά τους ενδιαφέροντα την έφερε πιο κοντά με τη σύζυγό του ανασκαφέα Σωσό Πλάτωνος, με την οποία μοιράζονταν από κοινού μακρές κολυμβητικές και περιπατητικές περιπλανήσεις, δημιουργώντας συνέχεια αφορμές ανησυχίας στον, (έτσι κι αλλιώς) πάντα ανήσυχο και προστατευτικό, αρχηγό της αποστολής.

Ο αυτοδημιούργητος επιχειρηματίας Αλέκος ήταν ο άνθρωπος που με την άμετρη αισιοδοξία του αντιστάθμιζε, κατά τον καλύτερο τρόπο, τις υπερβολικές ανησυχίες του Νικολάου Πλάτωνος, σε ό,τι αφορούσε τουλάχιστον τα πρακτικής φύσης ζητήματα. Τα φορητά και ιδιωτικά αυτοκίνητα που διέθετε για τις ανάγκες της ανασκαφής ήταν πάντα έτοιμα να χαλάσουν, η νηφαλιότητα όμως με την οποία αντιμετώπιζε παρόμοια περιστατικά ο πάντα γελαστός Αλέκος δεν άφηνε περιθώρια ανησυχίας σε κανένα. Έτσι, με τρόπο θα λεγε κανείς μαγικό, τα επεισόδια αυτά μετατρέπονταν σε διασκεδαστικές

εμπειρίες και στη συνέχεια σε υλικό για συναρπαστικές βραδινές αφηγήσεις. Το 1970, ένα τραγικό ατύχημα στο Ηράκλειο της Κρήτης στέρησε την ανασκαφική ομάδα Ζάκρου από αυτό το αναπόσπαστο μέλος της.....

Στο σημείο αυτό, οφείλεται μια σύντομη τουλάχιστον αναφορά σε μερικά ακόμα πρόσωπα, που με την προσωπικότητά τους σφράγισαν την "ηρωϊκή" περίοδο των ανασκαφών. Και πρώτα απ' όλα, στον αμερικανό αρχιτέκτονα Τζο....που υπήρξε επι σειρά ετών βασικό μέλος της αποστολής στη Ζάκρο. Αξέχαστες θα μείνουν στα παλαιότερα μέλη της ανασκαφής, εκτός από την εξαιρετική εργασία του, οι αστρονομικές και καταδυτικές ενασχολήσεις του, αλλά και η γεμάτη προσμονή αναμονή του για την άφιξη, στο χώρο της ανασκαφής, της κυρίας Πλάτωνος, που έφερε πάντα μαζί της το παραδοσιακό για τα μέλη της αποστολής "κολατσιό".

Επιβλητικές παρουσίες, ιδιαίτερα στο χώρο της ανασκαφής, οι τεχνίτες συντηρητές του Μουσείου Ηρακλείου, πιο πολύ οι κύριοι Κώστας και Γιώργος, αλλά και ο πανάξιος φύλακας αρχαιοτήτων και για χρόνια επιστάτης μας Αντώνης, που η μοίρα του επεφύλαξε, για αργότερα κάποιες πολύ δυσάρεστες εκπλήξεις. Τέλος, ο φωτογράφος κ. Γιώργος, παρ' όλες τις ιδιορρυθμίες του, υπήρξε για πολλά χρόνια σημαντικός συνεργάτης των ανασκαφών, όντα και οικογενειακός φίλος του Νικολάου Πλάτωνος και της συζύγου του. Στην "ηρωϊκή" περίοδο, δεν πρέπει να ξεχάσω κι έναν αντιπρόσωπο του φυτικού βασιλείου: τη γέριξη ελιά, λίγα μέτρα νότια από τη Δυτική Πτέρυγα του ανακτόρου, που για πολλά χρόνια με φιλοξένησε στον ίσκιο της, μαζί με τα μέλη της αποστολής. Το ξερίζωμα (για λόγους επέκτασης της ανασκαφής) του υπέροχου αυτού δένδρου, που έτυχε να συμμεριστεί τις μεγαλύτερες συγκινήσεις της έρευνας στη Ζάκρο, θρήνησαν όλοι οι

άνθρωποι της ανασκαφής.

Τη δεύτερη περίοδο των ανασκαφών την έζησα ως ενήλικας, από τη θέση πια του συνεργάτη του Ν. Πλάτωνος. Πρόκειται για την περίοδο που ξεκινά από τη χρονιά της οικοδόμησης του ανασκαφικού οικίσκου (1977) και τελειώνει με μία νέα, γενναία τη φορά αυτή, χρηματοδότηση των ανασκαφών (1984). Από άποψη οικονομική, υπήρξε μία φθίνουσα περίοδος, με σημείο ναδίρ το 1983, χρονιά κατά την οποία η ανασκαφή "κράτησε" - λόγω έλλειψης πόρων- μόνο ένδεκα (11) εργάσιμες ημέρες.

Είναι ίσως παράδοξο, αλλά αυτή η φθίνουσα πορεία δεν επηρέασε αρνητικά τη διάθεση των μελών της αποστολής. Σημαντικό ρόλο σ' αυτό, έπαιξε η οικοδόμηση και λειτουργία του ανασκαφικού σπιτιού, που προκάλεσε μεγαλύτερη ακόμα σύσφιξη των δεσμών μέσα στην ομάδα, μετατρέποντάς τους σχεδόν σε οικογενειακούς. Ακόμα, η δραστηική ανανέωση της τελευταίας με "νέο αίμα" τροφοδότησε καινούργια ενδιαφέροντα και "σημεία επαφής". Καινούργια μέλη της ανασκαφικής ομάδας ήταν ο Χρήστος..., η Κατερίνα..., η Κική..., η αδερφή μου Μαρία, η Τζίνα... και, αργότερα, μαζί με μένα, η Κατερίνα..., η Στέλλα... και η Κέλλυ.

Αρχικά, αυτή καθεαυτή η οικοδόμηση του "ανασκαφικού οικίσκου", (όπως ονομάστηκε επίσημα από τον ίδιο τον ανασκαφέα το νέο κατάλυμα της αποστολής), υπήρξε η αφορμή μιας δυσάρεστης (με τον πιότερο χαρακτηρισμό) αντιπαράθεσης μεταξύ "αρχαιολόγων" και ντόπιου πληθυσμού. Τη μήνυση για παράνομη οικοδόμηση ιδιόκτητης "βύλλας" (!)

Το ζεύγος Πλάτωνος (στα δύο άκρα) με το ζεύγος των χορηγών Pomerance (στο μέσο) στο χώρο της ανασκαφής.

εναντίον του Ν. Πλάτωνος και του αρχιτεχνίτη- υπάλληλου της Αρχαιολογικής Εταιρείας Χαρίλαου, εκ μέρους μεμονωμένων κατοίκων του χωριού, ακολούθησαν απειλές εναντίον της σωματικής ακεραιότητας των μελών της αποστολής, αλλά και των ίδιων των "αρχαίων" (!). Η παράλογη αυτή αντίθεση, που υπήρξε καρπός της δίκαιης- ως ένα βαθμό- απογοήτευσης των ντόπιων εξαιτίας των απαγορευτικών διατάξεων δόμησης που ίσχυαν-και ισχύουν- για όλη την περιοχή της Κάτω Ζάκρου, αντιμετωπίστηκε από την αρχαιολογική αποστολή με χιούμορ και εγκαρτέρηση και είχε ως αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη συσπείρωση των μελών, με πυρήνα την ίδια την "πέτρα του σκανδάλου": τον ανασκαφικό οικίσκο. Στην πραγματικό-

τητα, δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένα μικροσκοπικό, αλλά λειτουργικό, σπίτι, με κρεβάτια- κουκέττες στα υπνοδωμάτια, σχεδιασμένο από το νέο (κι αυτόν πρόωρα χαμένο) αρχιτέκτονα της ανασκαφής Ηλία. Όλα τα δωμάτια- και η σαλοτραπεζαρία- περιτοίχιζαν μία κοινή αυλή, που έγινε το θέατρο όλων των κοινών δραστηριοτήτων της ομάδας. Εκεί εκτυλίσσονταν οι ατελείωτες επιστημονικές συζητήσεις που είχαν ως "κορυφαίο" τον ίδιο τον αρχηγό της αποστολής και εκεί διαδραματιζόνταν- καθημερινά, και με θρησκευτική ευλάβεια- τα καθιερωμένα, την περίοδο αυτή, παιχνίδια συναναστροφής (ανάμεσά τους η "παντομίμα", το "σκραμπλ" και ο "δολοφόνος"), στα οποία συμμετείχαν όλοι ανεξαιρέτως οι ένοικοι του

"...Σ' αυτό το σκηνικό, ο Νικόλας Πλάτων - με ήδη κλονισμένη την υγεία του- συνέχισε να περιφέρεται , έστω και με δυσκολία, από το ένα σημείο στο άλλο, δίνοντας όπως πάντα, τις οδηγίες του και προσφέροντας λύσεις σε ανασκαφικούς γρίφους".

**Χάραμα στην ταραύσα του μικρού
συγκροτήματος ενοικιαζομένων
δωματίων στην Κάτω Ζάκρο. Εδώ
βρίσκεται το ανατολικότερο σημείο της
Κρήτης, που πρώτο από κάθε άλλο
σημείο της Ελλάδας αντικρίζει κάθε πρωΐ
τον ήλιο να αναδύεται από το Λιβυκό
πέλαγος.**

μικρού, κοινοβιακού, σπιτιού. Ανάμεσα στους άλλους, και τα παιδιά μελών της αποστολής, ο μικρός Θανασιάκης, ο Ζαχαρίας και οι αξέχαστοι- αδικοχαμένοι- Άκης και Ελένη. Το σύνθημα για τα κοινά γεύματα στη σαλοτραπεζαρία έδινε ένα μικρό καμπανάκι, την ανάκρουση του οποίου είχε αναλάβει ο ίδιος ο Ηλίας. Ειδικά το δείπνο, ακολουθούσαν, συχνά "σεμινάρια αρχαιολογίας" από το Ν. Πλάτωνα, υποκινούμενα κάθε φορά από κάποιο άλλο μέλος της αποστολής, που ζητούσε την πάντα έγκυρη επιστημονική του καθοδήγηση. Τα "σεμινάρια" αυτά συχνά αποτελούσαν συνέχεια άλλων, που διοργανώνονταν στο χώρο της ανασκαφής- στη σκιά των δένδρων, στον τομέα της Δυτικής Αυλής- κατά τη διάρκεια του διαλείμματος, για κολατσιό του εργατικού προσωπικού. Οι επισκέπτες στο σπίτι της ανασκαφής ήταν πάντα ευπρόσδεκτοι, όλοι όμως περιμένασαν απ' αυτούς τα πολυπόθητα γλυκά, είδος σπάνιο στη Ζάκρο, όπου δεν υπάρχουν ζαχαροπλαστεία.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου ήταν και η χρησιμοποίηση, από τους ενοίκους του ανασκαφικού οικίσκου, βενζινοκίνητης γεννήτριας, που τους παρείχε το πολύτιμο ηλεκτρικό ρεύμα για τις απογευματινές και βραδινές ώρες. Η γεννήτρια αυτή έγινε "όπλο" στα χέρια του αρχηγού της αποστολής, αφού μέσω αυτής μπορούσε να καθορίζει την ώρα κατάκλισης των μελών της ομάδας, έτσι ώστε να εξασφαλίζει το μέγιστο της παραγωγικότητας τους για την επόμενη - εργάσιμη- ημέρα. Την πλήρη συσκότιση μας ανήγγελλε προειδοποιητική διακοπή ρεύματος, που "έδινε" χρονικό περιθώριο πέντε λεπτών προετοιμασίας πριν την κατάκλιση!

Την ανασκαφική σαιζόν "έκλεινε" αυτοσχέδια θεατρική παράσταση, στην οποία συμμετείχαν, ως ηθοποιοί, σχεδόν όλα τα μέλη της αποστολής (οι θεατές ήταν συνήθως πολύ λιγότεροι και ανάμεσά τους, πάντα, ο κύριος και η κυρία Πλάτωνος). Θεματικό αντικείμενο των παραστάσεων, σχεδόν πάντα, ήταν η

διακωμώδηση των περιστατικών της ανασκαφικής περιόδου. Αυτή η διαδικασία αποτελούσε, φαίνεται, ένα είδος κάθαρσης για τους συμμετέχοντες, αλλά ταυτόχρονα κι ένα γλέντι- επιβράβευση για την αίσια ολοκλήρωση της δύσκολης αποστολής.

Χαρακτηριστικότερη φυσιογνωμία της δεύτερης αυτής περιόδου των ανασκαφών υπήρξε αναμφίβολα ο αξέχαστος αρχιτεχνίτης της Αρχαιολογικής Εταιρίας, Χαρίλαος. Γίγαντας το δέμας, αποτελούσε σημαντικό ψυχολογικό στήριγμα του Ν. Πλάτωνος, δίνοντας λύση σχεδόν σε όλα τα πρακτικής φύσης ζητήματα που ανέκυπταν κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής περιόδου. Επιστάτης και τεχνίτης ανασκαφών, ηλεκτρολόγος και υδραυλικός,

βοηθός λογιστή, επιδιορθωτής οικιακών συσκευών, αλλά και υποδημάτων, ως και μάγειρας, ο ακούρατος Χαρίλαος, ξεκούραζε τον ανασκαφέα- αλλά και τα άλλα μέλη της αποστολής- απαλλάσσοντάς τους από τις "μικρές" (αλλά τόσο σημαντικές γι' αυτούς) έγνοιες. Το 1983,- τελευταία χρονιά συμμετοχής του στην αποστολή- η θεατρική παράσταση που δόθηκε στο τέλος της περιόδου είχε ως θέμα την παρατεταμένη αγωνία του αρχηγού και των άλλων μελών της αποστολής λόγω της επικείμενης πρόωρης αποχώρησης του Χαρίλαου, κατόπιν τηλεγραφικής εντολής του προϊσταμένου του!

Σημαντικά πρόσωπα για την περίοδο αυτή υπήρξαν, ακόμα, ο αιεθαλής Νίκος Καραν-

τώνης, που παρά τη γκρίνια και τις ιδιοτροπίες του υπήρξε πάντα οικείος στα παλαιότερα μέλη της αποστολής, ο νεοδιορισμένος, τότε, φύλακας αρχαιοτήτων Αλέκος..., που μερμινούσε για τον εφοδιασμό του ανασκαφικού σπιτιού με λαχανικά από τον κήπο του και οι παλιοί, πιστοί και γραφικοί, εργάτες της ανασκαφής Μανιάς, Κωστής, Λευτέρης και Γιάννης (πιο γνωστός ως "Μπίρμπας").

Για την Τρίτη και τελευταία περίοδο των ανασκαφών (1984-1990), αρκεί να προσθέσουμε λίγα μόνο λόγια. Υπήρξε μια σημαντική ανανέωση, τόσο στον οικονομικό τομέα, όσο και στις συνθήκες και τον τρόπο διαβίωσης των μελών της αποστολής. Η οικονομική υποστήριξη της έρευνας, μετά από παρέμβα-

ση του τότε Προέδρου της Δημοκρατίας, δημιούργησε μια καινούργια ευφορία ανάμεσα στα μέλη της ομάδας και έδωσε την ευκαιρία για τη συμμετοχή στην ανασκαφή νέων συνεργατών, αλλά και ενός πολυπληθέστερου εργατικού δυναμικού, με σχετικά μικρό μέσο όρο ηλικίας. Τους αρχαιολόγους πλαισίωσαν δύο καινούργιοι αρχιτέκτονες, ο Θανάσης και η Καίτη.....και δυο ειδικευμένοι τεχνίτες ανασκαφής, που αντικατέστησαν τους παραδοσιακούς "επιστάτες". Ανοίχθηκαν νέοι ανασκαφικοί τομείς, ικανοποιητικά επανδρωμένοι, αλλά και σε σχετικά μεγάλες αποστάσεις μεταξύ τους, σε διάφορα σημεία της μινωικής πόλης. Σ' αυτό το σκηνικό, ο Ν. Πλάτων- με

ήδη κλονισμένη τον καιρό αυτό υγεία- συνέχισε να περιφέρεται, έστω και με δυσκολία, από το ένα σημείο στο άλλο, δίνοντας, όπως πάντα, τις οδηγίες του και προσφέροντας λύσεις σε ανασκαφικούς γρίφους.

Στο επίπεδο των όρων διαβίωσης, οι συνθήκες είχαν αποφασιστικά αλλάξει: το δίκτυο παροχής ηλεκτρικού ρεύματος και εκείνο της ύδρευσης με πόσιμο τρεχούμενο νερό έφτασε επιτέλους στην Κάτω Ζάκρο, προσφέροντας μία σχετική ανακούφιση και στους ενοίκους του ανασκαφικού οικισμού. Με την πάροδο των ετών, μια μικρή πρόοδος που σημειώθηκε στον τομέα της διασκέδασης τουριστών και ντόπιων κατοίκων της παραλιακής Ζάκρου-

σημαντικό ρόλο σ' αυτό έπαιξε η λειτουργία ενός μικρού μπαρ με μουσική στο νότιο άκρο του μικρού οικισμού- είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή διάσπαση της υποχρεωτικής, οικογενειακού χαρακτήρα, συνοχής των μελών της ανασκαφικής ομάδας. Μοιραία, οι διάφορες ηλικίες χωρίστηκαν, αφού οι μεγαλύτεροι δεν μπορούσαν ν' ακολουθήσουν τους νεότερους στους νέους τρόπους διασκέδασης ή τις τυχόν "εξωανασκαφικές" συναναστροφές τους. Οι κοινές ελεύθερες ώρες όλων των μελών της αποστολής περιορίστηκαν στις ώρες των γευμάτων ή, στην καλύτερη περίπτωση, του απογευματινού καφέ. Ο αρχηγός της αποστολής εξακολουθούσε βέβαια ν' αποτελεί πόλο

Η μαγευτική τοποθεσία της Κάτω Ζάκρου, με τον σπουδαίο αρχαιολογικό χώρο, το πράσινο και τον καλά προστατευμένο κολπίσκο, είναι χώρος που εγγυάται ήρεμες, αξέχαστες διακοπές, στο νοτιοανατολικότερο σημείο της Ελλάδας.

**Βρίσκοντας μια μικρή δίοδο ο ήλιος
διαπερνά τα σύννεφα και ρίχνει άπλετο
φως στον αρχαιολογικό χώρο του
Ανακτόρου και στην ευρύτερη περιοχή
της Κάτω Ζάκρου.**

έλξης για όλους τους συνεργάτες του, αφού δεν σταμάτησε ποτέ να διηγείται τις συναρπαστικές ιστορίες του, ν' ανταλλάσσει μ' αυτούς κάθε είδους απόψεις και να προσφέρει, χωρίς καμία επιφύλαξη ή διάκριση, τις γνώσεις του προς πάσα κατεύθυνση.

Παρά το γεγονός ότι η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μια κάποια χαλάρωση στις σχέσεις των μελών της αποστολής, το κλίμα της συντροφικότητας ποτέ δεν έπαψε να υπάρχει, συντηρημένο και καλλιεργημένο, κυρίως από τους παλαιότερους συνεργάτες της ανασκαφής. Στο κλίμα αυτό εντάσσεται και η συνέχιση του "θεσμού" των θεατρικών παραστάσεων στο τέλος της περιόδου, η οργάνωση ποδοσφαιρικών αγώνων μεταξύ των διάφορων συνεργείων, την τελευταία ημέρα της ανασκαφής και η προσφορά δείπνου για όλους, συνοδεία κιθάρας, τα απάνεμα βράδια στη βεράντα του ανασκαφικού οικίσκου ή την παραλία. Πρωταγωνιστής στις εκδηλώσεις αυτές ο Θανάσης (ο αρχιτέκτονας της ανασκαφής), που με το αστειύμετο κέφι και το ιδιότυπο χιούμορ του έδινε μια ξεχωριστή νότα, κεντρίζοντας τη διάθεση των επιφυλακτικότερων. Στον αντίποδα, ο διακριτικός και σεμνός φίλος, σκηνοθέτης, Φίλιππος, έμοιαζε να ανέχεται με δυσκολία αυτού του είδους τα καμώματα, αναζητώντας υπομονετικά την ευκαιρία να πλησιάσει με το φακό του το στόχο του- έναν ορκισμένο εχθρό της δημοσιότητας- τον ίδιο το Ν. Πλάτωνα.

Η τελευταία ανάμνηση που έχω από τον αρχηγό της αποστολής, σε σχέση με το έργο του στη Ζάκρο, είναι η ευλαβική συγγραφή του επίσημου ημερολογίου κάθε ανασκαφικής ημέρας, το πρωί της επομένης. Έχοντας αναχέοντας τα επιμέρους πρόχειρα ημερολόγια των υπεύθυνων των διαφόρων τομέων, "περνούσε" τις πληροφορίες που περιείχαν στο μεγάλο κατάστιχο, (ενός τύπου που χρησιμοποιούσε από την αρχή των ανασκαφών του στη Ζάκρο), προσθέτοντας τα στοιχεία που κρατούσε από τη δική του ημερήσια αυτοψία στον ανασκαπτόμενο χώρο. Διάλεγε τις πρωινές ώρες για την κοπιώδη και σχολαστική αυτή εργασία, γιατί αυτές οι ώρες ήταν εκείνες που του είχαν μείνει για αυτοσυγγέντρωση και περισυλλογή. Και ακόμα τώρα, τον ακούω έξω από την πόρτα του δωματίου μου

να εκφράζει στην άλλη πρωινή της παρέας, την αδελφή μου την Αίγλη, τις αμφιβολίες του για την πραγματοποίηση του τιτάνιου έργου που είχα ήδη από τότε αναλάβει: να προχωρήσω στην πλήρη επιστημονική δημοσίευση όλων εκείνων που ο ίδιος με τόση αγάπη, τόσο πάθος, αλλά και τόσες δυσκολίες, έφερε στο φως.....

Κι όμως: σε λίγο τούτο το έργο θα ζωντανέψει και είναι σεμνά αφιερωμένο σ' εκείνον που μας δίδαξε πώς να το αγαπάμε, αλλά πάνω απ' όλα πώς να το υπηρετούμε.....

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το τελευταίο φως της μέρας χάνεται γρήγορα πίσω από τους τραχείς ορεινούς όγκους της Ζάκρου. Η νύχτα πέφτει ζοφερή και ανταριασμένη, τα άστρα και το φεγγάρι εξαφανίζονται πίσω από βαριά σύννεφα. Σπρωγμένες από τον ισχυρό άνεμο κάποιες σταγόνες φτάνουν ως εμάς, πέφτουν με δύναμη πάνω στα πρόσωπά μας. Λίγα μέτρα πιο χαμηλά τα κύματα του Λιβυκού

ξεσπούν με ένταση και φοβερό θόρυβο στα βοτσαλάκια της ακτής, λεία πια και στρογγυλεμένα από τις χιλιόχρονες τριβές. Ο μικρός προστατευμένος κόλπος της Ζάκρου θυμίζει τούτες τις ώρες ανοιχτό πέλαγος, που στιγμή δεν ησυχάζει. Η βροχή δυναμώνει, είναι φανερό πώς από στιγμή σε στιγμή θα ξεσπάσει καταιγίδα. Είναι από τις πιο άνυδρες αυτή η περιοχή της Κρήτης, απόψε όμως ο ουρανός δεν αρνείται τις ευεργετικές σταγόνες του στην διψασμένη γη. Είναι πια καιρός να σταματήσουμε ν' αγναντεύουμε το Λιβυκό. Λίγα

βήματα πιο πέρα αναζητούμε καταφύγιο στο δωμάτιο που μας έχει παραχωρήσει ο Μανόλης. Βρίσκεται στην άκρη ενός μικρού συγκροτήματος τεσσάρων επιπλωμένων διαμερισμάτων που δεσπόζουν στον κόλπο. Δεν έχει πολλά χρόνια η Κάτω Ζάκρος, που άνοιξε παράθυρο στον τουρισμό. Μερικά ενοικιαζόμενα δωμάτια όλα κι όλα, κάποιες ταβερνούλες, ένα μπαράκι. Τόσα όσα χρειάζονται για ν' απολαμβάνει κανείς ήρεμες διακοπές, στον κλειστό, ονειρεμένο κολπίσκο της νοτιοανατολικότερης ακτής της Κρήτης.

Οι τοίχοι είναι πέτρινοι στο δωματιάκι μας, χτισμένοι από τα χέρια του Μανόλη. Περαισμένοι καθώς είναι με βενίκι, αναδεικνύουν τα λαμπρά χρώματα των πετρωμάτων της περιοχής. Τον Μανόλη μάς τον γνώρισε ο Δήμαρχος Γιάννης Περάκης την πρώτη μέρα της επίσκεψής μας στην Κάτω Ζάκρο. Μόλις ο φιλόξενος Κρητικός έμαθε τον σκοπό της επίσκεψής μας, δεν δίστασε ούτε στιγμή. Μας

παρέδωσε τα κλειδιά του δωματίου του και μας ευχήθηκε "καλή διαμονή". Λίγες ώρες αργότερα εμφανίστηκε κρατώντας ένα μεγάλο καλάθι, γεμάτο με κάθε είδους κρητικά προϊόντα και ό,τι άλλο θεώρησε πως θα μας ήταν χρήσιμο για ένα καλό πρωινό. Το ίδιο βράδυ η κρητική φιλοξενία εκδηλώθηκε σ' όλο της το μεγαλείο, σ' ένα καφεεντάκι της Άνω Ζάκρου. Μια μεγάλη χαρούμενη παρέα, κι ανάμεσά τους εμείς, γευθήκαμε μέχρι αργά άφθονες λιχουδιές, με κορυφαία γεύση το παραδοσιακό κρητικό πιλάφι και ανεξέλεγκτη ποσότητα υπέροχου ντόπιου κρασιού.

Οι πρώτες φλόγες από τα ξερόκλαδα της ελιάς ξεπηδούν από το πετρόχτιστο τζάκι στη γωνιά του δωματίου. Για προσάναμμα χρησιμοποιήσαμε το "αχινοπόδι", έναν αγκαθωτό θάμνο της περιοχής που άρπαξε αστραπιαία, μόλις τον πλησίασε η φλόγα του αναπτήρα. Χαμηλώνουμε τα φώτα, αφήνουμε ως κύρια φωτεινή πηγή στο δωμάτιο το τζάκι.

Ανοίγουμε μια χαραμάδα στο παράθυρο, ορμάει μέσα ο φρέσκος νοτιάς και το βουητό της θάλασσας, σκεπάζουν στη στιγμή το τριζοβόλημα των ξύλων. Δεν ακούγονται άλλοι ήχοι αυτή την χειμωνιάτικη βραδιά στην Κάτω Ζάκρο. Κι ούτε υπάρχουν άλλοι κάτοικοι εκτός από μας στην περιοχή. Οι μόνοι ζωντανοί οργανισμοί που περιπλανιούνται στη φύση αυτή την ώρα είναι τα χαριτωμένα λαγουδάκια, που τόσες φορές τα συναντήσαμε καταμεσής του δρόμου στις νυχτερινές διαδρομές μας. Ζαλισμένα από τα φώτα του αυτοκινήτου μάς παρατηρούσαν έκπληκτα μερικές στιγμές κι ύστερα χάνονταν με ζωηρά πηδήματα στις κακοτράχαλες πλαγιές.....

Με το βουητό του αέρα και των κυμάτων στ' αυτιά μας, ο ύπνος έρχεται αβίαστα ως φυσιολογική εξέλιξη μιας κουραστικής μέρας, της τελευταίας μέρας μας στη Ζάκρο. Το

Το εκκλησάκι του Αγίου Αντωνίου δεσπόζει με την ειρηνική παρουσία του στα υψώματα πάνω από την κοιλάδα της Κάτω Ζάκρου. Απέναντι διακρίνονται οι βραχοσπηλιές και ο κακοτράχαλος ορεινός όγκος του "Τραόσταλου", στοιχεία απόλυτα χαρακτηριστικά της περιοχής.

Σε πλήρη ανάπτυξη το ουράνιο τόξο στην κοιλάδα της Ζάκρου, συντελεί στη δημιουργία εικόνων σπάνιας ομορφιάς.

χάραμα μας βρίσκει όρθιους στην άκρη της μικρής ταράτσας. Ελπίζουμε ακόμη, έστω και την ύστατη στιγμή, ν' αντικρίσουμε τον αναδυόμενο δίσκο απ' τον ορίζοντα του Λιβυκού.

Μάταια περιμένουμε. Το φράγμα των σύννεφων είναι σχεδόν αδιαπέραστο. Κι ενώ κάθε ελπίδα για μια τελευταία δυνατή φωτογραφική ανάμνηση μοιάζει να έχει χαθεί, ξαφνικά ένα μικρό θαύμα συντελείται ψηλά στον ουρανό. Σπρωγμένα από τον παντοδύναμο άνεμο κάποια πυκνά σύννεφα διαλύονται, μια λεπτή δέση φωτός περνάει ανάμεσά τους.

Η σκοτεινή γη της Ζάκρου φωτίζεται δια μαγείας, τα ερείπια του ανακτόρου, οι όγκοι, τα σχήματα και τα χρώματα της φύσης, διαγράφονται με απίστευτη ομορφιά και ευκρίνεια. Ως επιστέγασμα αυτής της εύνοιας της φύσης, ένα ουράνιο τόξο εμφανίζεται στον μολυβένιο ουρανό. Δεν είν' ένα φαινό-

μενο σπάνιο στις περιηγήσεις μας. Τη φορά όμως αυτή έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Εξαιτίας ίσως του δυνατού ανέμου μεταβάλλει κάθε στιγμή μέγεθος, θέση και πυκνότητα. Άλλοτε σαν μικρή γραμμή και άλλοτε σαν τεράστιο τόξο μετακινείται διαρκώς, πάνω από βουνά, φαράγγια, ελαιώνες. Μαζί του μετακινούμαστε κι εμείς, προσπαθούμε να το αιχμαλωτίσουμε στις ωραιότερες στιγμές του.....

Στην τελευταία στροφή, στο ψηλωμα του δρόμου, σταματάμε. Τα βλέμματα γυρίζουν πίσω κι αγναντεύουν κι είναι σαν ύστατος χαιρετισμός σ' αγαπημένο πρόσωπο. Ο κόλπος, το φαράγγι, το ανάκτορο, τα κακοτράχαλα βουνά, το εκκλησάκι του Αη-Αντώνη, το σπιτάκι που μας φιλοξένησε, ο αέρας και το πέλαγος, είν' όλα εκεί, χωράν σε μια ματιά. Στην άκρη της Κρήτης, στην άκρη της Ελλάδας, η Ζάκρος έχει κιόλας πάρει μια θέση στην ψυχή μας.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Πληροφορίες σχετικά με την τουριστική υποδομή της περιοχής μπορεί να παράσχει ο Δήμος Ίτανου, που εδρεύει στο Παλαίαιαστρο, Τηλ. 0843/61145, Fax 61230.

Στην Κάτω Ζάκρο υπάρχουν μεταξύ άλλων τα ενοικιαζόμενα δωμάτια του ΜΑΝΟΛΗ ΣΕΜΕΡΤΖΑΚΗ (πληρ. Ταβέρνα “Ακρογιάλι”, Τηλ., 0843/26886.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στοιχεία για την συγγραφή του οδοιπορικού χρησιμοποιήθηκαν από τις παρακάτω πηγές:

1. Ν.Π. Παπαδάκη, “ΣΗΤΕΙΑ”, Έκδοση Δήμου Σητείας, Σητεία 1989.
2. Υπουργείου Πολιτισμού, “ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΗΣ ΖΑΚΡΟΥ”, Αθήνα 1989.
3. Γιάννη Περάκη, “ΤΑ ΝΕΡΑ ΤΗΣ ΖΑΚΡΟΥ”, περιοδικό “ΕΝ ΣΗΤΕΙΑ”, ΣΕΠ. 1991.

